

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:25.05.2022 ✓Accepted/Kabul:07.07.2022

DOI:10.30794/pausbed.1121422

Research Article/Araştırma Makalesi

Aktaş, G. (2022). "Kadın Emeğinin Bir Başka Görünümü: Informal Yaşlı Bakımı" *Pamukkale Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 53, Denizli, ss. 119-142.

KADIN EMEĞİNİN BİR BAŞKA GÖRÜNÜMÜ: İNFORMAL YAŞLI BAKIMI

Gül AKTAŞ*

Öz

Günümüz toplumlarında yaşlılık ve yaşlılığın beraberinde getirdiği temel sorunlardan bir tanesi de fiziki, ekonomik ve sosyo-psikolojik olarak yardıma ihtiyaç duyan yaşlıların bakım meselesidir. Kamu ve özel kuruluşlardan ücret karşılığında alınan evde bakım hizmetlerine toplumun her kesimi ulaşamamaktadır. Özellikle yaşam koşullarının ağırlaşması, ekonomik yetersizliklerin ortaya çıkardığı problemler bu hizmetlere erişilebilirlik sorunsalını gündeme getirmiştir. Bakım hizmetinin kurumsal alanlardan karşılanamadığı noktada aile üyelerinden özellikle kadınlar, yaşlı bakımı konusunda büyük sorumluluklar üstlenmektedir. Bakım hizmetinin ailedeki kadınlar tarafından karşılanması cinsiyetçi işbölümünün de bir devamı olarak görülebilir. Bu çalışma informal/gayri resmi olarak evde yaşlıların (anne-baba ya da kayınvalide-kayınbaba) bakımını üstlenen kadınların yaşadıkları sorunları onların söylemleri üzerinden anlamak üzere temellendirilmiştir. Araştırma kapsamında Denizli'nin alt ve orta kesiminde yaşayan 40 kadın katılımcı ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, toplumsal sınıf fark etmeksizin yaşlı bakımı üstlenen kadınların önemli bir kesimi psikolojik sorun yaşadıklarını, sosyal hayata katılımlarının sınırlı olduğunu, ekonomik açıdan zorlandıklarını ve kendi yaşlılık dönemlerine ilişkin daha fazla sorgulamaya girdiklerini dile getirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlanma, Yaşlılık, Informal/Gayri resmi yaşlı bakımı, Bakım emeği, Yaşlı bakım emeği.

ANOTHER VIEW OF WOMEN'S LABOR: INFORMAL ELDERLY CARE

Abstract

One of the main problems of aging and what old age brings with it in today's societies is the issue of caring for the elderly who need help physically, economically and socio-psychologically. Not every social classes have access to home care services provided by public and private institutions for a fee. Especially, the worsening of living conditions and the problems caused by economic inadequacies have brought up the problem of accessibility to these services. When the care service cannot be provided from institutional areas, especially women from family members take on great responsibilities for elderly care. The provision of care service by the women in the family can also be seen as a continuation of the sexist division of labor. This study is based on understanding of the problems experienced by women who care for elderly people (parents or parents-in-law) at home informally through their conversations. Within the scope of the research, in-depth interviews were conducted with 40 female participants from the lower and middle class of Denizli. According to the findings of the research, a significant part of women who take care of the elderly, regardless of social class, stated that they have psychological problems, their participation in social life is limited, they have economic difficulties and they question more about their old age.

Keywords: Aging, Old age, Informal elderly care, Care labor, Elderly care labor.

*Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, DENİZLİ.
e-posta: gaktas@pau.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0001-6424-4256>).

1. GİRİŞ

Kadınların toplumsal yaşamın hemen her alanında önemli sorumluluklar yükledikleri ve bu sorumlulukların çoğunlukla cinsiyetçi işbölümüne dayalı olduğu bilinen bir gerçekliktir. Ev içinde üstlendikleri sorumlulukların önemli bir kısmının ücret karşılığı olmayan emek yoğun işler olması ve bu iş yükünün bir mesai saatinin olmaması kadın açısından birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Çocuk, yaşlı ve kimi zamanda engelli bireylerin bakımını çoğunlukla kadınların üstlenmesi onların hem fiziksel, psikolojik ve ekonomik yüklerini artırmakta hem de yaşamsal fırsatları önünde set oluşturabilmektedir. Bu durum erkeklerle oranla kadınların kimi zaman evlilik, meslek ve eğitim yaşamlarını geri planda bırakmalarına da sebep olmaktadır.

Genellikle toplumsal bakım kaynakları; gayri resmi ücretli (bireyin sahip olduğu ekonomik kaynaklardan bireysel bakım için ödeme yapılarak alınan ücretli bakım hizmeti), gayri resmi ücretsiz (eş, yetişkin çocuklar-genellikle kız çocuklar, hane halkı dışında yaşayan bir akraba-genellikle kız kardeş, arkadaş ya da komşular yakın çevre) ve resmi ücretli (refah ve sağlık hizmetleri sağlayan kent kurumları, kent hizmeti olarak inşa edilmiş kurumlardan yararlanmak) olarak sınıflandırılmaktadır. Bakım verme, tek bir yardım çeşidi ile sınırlı olmayıp, fiziksel, maddi ve duygusal destek vermeyi, sağlık bakımını ve aldığı bazı sosyal hizmetleri koordine etmeyi, rutin sağlık bakımını (ilaç alımı, tedavisini takip etme vb.), kişisel bakımı (yıkama, beslenme, tuvalete gitme, giyinme vb.), ulaşımını, alışverişini, küçük ev işlerini yapmayı, para yönetimini, maddi yardımı ve aynı evi paylaşmayı kapsamaktadır. (Arpacı, 2009: 62).

Son yıllarda yaşanan ekonomik krizler, kentsel yaşamın beraberinde getirdiği “güven ve risk” sorunları, akrabalık ilişkilerinin görece zayıflaması gibi sebepler çocuk, yaşlı ve engelli bakımının kime, nasıl bırakılacağı konusunda da önemli problemleri beraberinde getirmiştir. Bakım desteği aile içinde çoğunlukla kadınların sorumluluğu altındadır. Kadın ücretli bir işte çalışıyor olsa da mesai saatleri içinde yine bakım konusunda bir başka kadından ücretli destek almaktadır. Hastanelerde refakatçi olan, bakıma muhtaç yaşlılara evde fiziksel ve duygusal bakım desteği sağlayan çoğunlukla kadınlardır. Bu durum, bazı ailelerde kadınların evliliklerini ertelemelerine ya da hiç evlenmemelerine, eğitimini yarıda bırakmalarına, mesleğini yapamamalarına ya da erken emekliliğe, çalışan kadınlar için ise işte yükselme konusunda sorun yaşamalarına kadar birçok problemin de temelini oluşturabilmektedir. Bakım emeğini üstlenen kadınların hepsinin ekonomik ve sosyal imkânlarının yüksek olmadığını düşündüğümüzde yaşlı bakımına ilişkin sosyal hizmet kurumlarından ücret karşılığı destek alma konusunda kadınların eşit imkânlarla sahip olmadıklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bakım emeği dediğimiz zaman çoğunlukla kurumsal düzeyde hizmet veren (huzurevleri, yaşlı bakım merkezleri, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezi vb.) ile profesyonel kişiler (hemşire, sosyal hizmet personeli, fizyoterapist gibi sağlık personelleri) aklı gelmektedir. Bu çalışma, Ender (2010: 18)’in de tanımladığı gibi “aile, akraba, arkadaş ve bu konuda eğitim almamış kişilerin verdikleri bakım olarak kabul edilen informal/gayri resmi düzeyde bakım emeği” üzerinde yoğunlaşmaktadır. Huzurevi, yaşlı bakım merkezi gibi belirli bir kurum çatısı altında verilen yaşlı bakım hizmetine maddi sınırlılıklar nedeniyle erişemeyen, kendi sosyal, fiziki ve ekonomik imkânları ile yaşlı yakınına bakan kadınların varlığı da azımsanamayacak orandadır. Dolayısıyla kurumsal ve profesyonel kişilerden alınan bakım hizmetinden ziyade ailesinde bakıma muhtaç olan yaşlılarına hizmet veren ve bu konuda uzmanlık bilgisine sahip olmayan kadınlar ile onların yaşadıkları problemler bu çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır. Bu çerçeveden yaklaştığımızda çalışmada, yaşlı bakımını üstlenen kadınlar ile onların yaşadığı sorunlar, bu sorunlarla baş etme yöntemleri, kamudan beklentileri sosyolojik bir merak üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda çalışmanın temel sorunsalı, yaşlı bakımının aile içindeki üyeler tarafından (kız çocuk, gelin, yakın akrabalık ilişkileri) yine kadın odaklı yapılması, ev içi geleneksel işlerin yanı sıra yaşlı bakımı ile ilgili iş yükünün kadınlara bırakılması konusunun temel problematik alanlarını saptamaktır. Kamusal ya da özel kuruluşların yaşlı bakım konusundaki hizmetleri belirli bir ücret karşılığında yaptığını düşündüğümüzde ait olduğu ekonomik sınıfsal yapıda bu hizmetten yararlanamayan kadınların varlığı da hatırı sayılır orandadır. Bakım hizmetini ilgili birimlerden karşılayamayan ve çalışmayan kadınlar, ev içinde yaşlı bakım işlerinin sorumluluğunu almak zorunda kalırken bakımın niteliğine göre sosyal yaşam alanlarından uzaklaşmak durumunda kalabilmektedirler. Çalışan kadınlar açısından ise ev işleri, çocuk/yaşlı bakımı ve mesleki sorumluluklar üçgeninde yoğun mesai yapmak zorunda kaldıkları için tükenmişlik sendromu ile karşı karşıya kalabilmektedirler. Dolayısıyla ailedeki yaşlı ebeveynlerinin

bakımında birincil düzeyde sorumlu olan kadınların yaşadıkları süreci anlamaya çalışan bu araştırma belki de görünmeyen bir başka emek türünü de anlaşılır kılacaktır.

2. DEMOGRAFİK GÖSTERGELERDE YAŞLI NÜFUS

Yaşlılık ile ilgili çalışmalar oldukça yakın bir geçmişe sahiptir. Nüfus kayıtları, dünya genelinde 1680 yılında doğan 19 kişiden yedisinin 10 yaşından önce öldüğünü göstermektedir. Bunların yalnızca dördü 60 ve üzeri yaşlara ulaşabilmiştir; oysa 1980 yılında, 19 kişiden yalnızca ikisi 60 yaşına ulaşmadan ölmüştür. Imhorf, özellikle tıp öncesi dönemde ölümün serbestçe kol gezdiğini, 18. yüzyılın başlarından itibaren rasyonel bir sağlık ve salgın hastalık politikasının uygulanmaya başladığını belirtmiştir. Bu dönemde tıp, sağlık bilgisi ve besinlerin işlenmesine ilişkin yöntemlere yoğunlaşmış ve gelişmelerden toplumun üst tabakası yararlanabilmiştir. Bu nedenle de, ölüm oranlarında sınıfsal farklar ortaya çıkmaya başlamıştır. 1680 ile 1980 yılları arasında kentleşmenin ve sanayileşmenin ortaya çıkması ile birlikte, ölümden korunmadaki eşitsiz durum daha da artmıştır. 20. yüzyılda hayatta kalma olanakları, toplumun tüm tabakalarında artış göstermiştir. Günümüzde tıptaki önemli buluşlar, sağlık hizmetlerinin yaygınlaşması, beslenme gibi yaşam koşullarının iyileşmesiyle birlikte yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı artmaktadır (Oktik, 2021: 310).

Teknolojik gelişmelerin sağlık sektöründeki uygulamalara etkisi, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi noktasında alınan önlemler, sağlık hizmetlerine toplumun her kesiminin erişiminin sağlanması için yapılan düzenlemeler, düşük bebek ölüm oranları ile yaşam süresinin artması, buna karşılık ölüm oranlarının ciddi bir şekilde azalması ve doğurganlık oranlarının düşmesi yaşlı bireylerin dünya nüfusu içindeki oranlarını belirgin bir biçimde artırmıştır (Ender, 2010: 6). Yaşlı nüfus sorunu uzunca zamandır gelişmiş ülkelerin gündemini fazlaca meşgul etmesine karşın BM, nüfus yaşlanmasının yalnızca gelişmiş ülkeleri değil, gelişmekte olan ülkeleri de etkileyen küresel bir olgu olduğunu belirtmiştir (Kalınkara, 2016: 24). Yaşlılık ile ilgili istatistikler göstermektedir ki, günümüzde yaşanan nüfus daha önce olmadığı kadar yüksek düzeyde bir artış eğilimi sergilemektedir.

Türkiye’de son yıllarda toplumun yaşlı nüfusa doğru bir değişim gösterdiğini söylemek mümkündür. TÜİK (2020)’in verilerine göre, yaşlı nüfus olarak kabul edilen 65 ve daha yukarı yaştaki nüfus, 2015 yılında 6 milyon 495 bin 239 kişi iken son beş yılda %22,5 artarak 2020 yılında 7 milyon 953 bin 555 kişi oldu. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 2015 yılında %8,2 iken, 2020 yılında %9,5’e yükseldi. Yaşlı nüfusun 2020 yılında %44,2’sini erkek nüfus, %55,8’ini kadın nüfus oluşturdu. Nüfus projeksiyonlarına göre yaşlı nüfus oranının 2025 yılında %11,0, 2030 yılında %12,9, 2040 yılında %16,3, 2060 yılında %22,6 ve 2080 yılında %25,6 olacağı öngörüldü (<https://data.tuik.gov.tr>).

TÜİK’in bir başka verisine göre kaba doğum hızı, 2001 yılında binde 20,3 iken 2020 yılında binde 13,3 oldu. Diğer bir ifade ile 2001 yılında bin nüfus başına 20,3 doğum düşerken, 2020 yılında 13,3 doğum düştü (<https://data.tuik.gov.tr>). Dolayısıyla Türkiye’de son yirmi yılda doğurganlık oranında ciddi bir azalmanın olduğu söylenebilir. Kadının toplumsal statüsünün ve konumunun yükselmesi, eğitim ve meslek yaşamına dahil olması gibi önemli gelişmeler Türkiye’nin demografik yapısında önemli değişimlere neden olmuştur. Mesleki ve eğitim düzeyleri yükselen kadınlar aile içi sosyo-ekonomik kararlarda daha fazla söz sahibi olmaya başlamıştır. Yapılan birçok çalışma özellikle kadının statüsünün yükselmesi ile doğurganlık arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur. Yani sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte kadının çalışma yaşamına katılması, mesleki kariyerini yükseltme çabaları doğum oranlarının düşmesine neden olmuştur. Bununla birlikte geç evlenme, etkin doğum kontrol yöntemleri, evli çiftler arasında yaşanan anlaşmazlıkların boşanma sürecini hızlandırması daha az çocuk yapma veya ikinci-üçüncü çocuk sahibi olma fikrini ertelemelerine sebep olmuştur. Diğer taraftan sanayileşme ve kentleşme ile birlikte yaşam koşullarının ağırlaşması, yüksek yaşam standartlarını çocuğuna sağlamak isteyen ebeveynler için çocuk yetiştirme maliyetli hale gelmesi, aynı zamanda çocuk yetiştirme manevi zorlukları doğurganlık oranlarını düşürerek ailelerin küçülmesine neden olmuştur. Sosyo-kültürel ve ekonomik yapıda meydana gelen tüm bu değişimler, yüksek doğurganlığı özendirilen norm ve değerlerin yıpranmasına yol açarken, diğer taraftan düşük doğurganlık konusundaki yeni fikirlerin bireylerce kabulünü de kolaylaştırmıştır (Erol, 2016: 89).

Gerek dünyada gerekse Türkiye’de nüfusun giderek yaşlılığa doğru bir eğilim göstermesi yaşlılık konusuna olan ilgi ve araştırmaların da ivme kazanmasına neden olmuştur. Son yıllarda yaşlılık konusu bilimsel çalışmalarda,

siyasette, medyada, sağlık alanında ve sivil toplum kuruluşlarının yapmış oldukları araştırmalarda farklı yönleriyle irdelenmektedir.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Yaşlılık ve Yaşlanma Olgusunun Sosyolojik Bağlamı

Literatürde yaşlılığa ilişkin pek çok tanımlamanın yapıldığını görmekteyiz. Bunun sebebi hızlı toplumsal değişme ve farklı gelişmişlik düzeyleri bireylerin toplumsallaşma süreçleri ile yaşam deneyimlerini etkilemekte ve yaşlılığa farklı anlamlar verilmesine yol açmaktadır. Günümüzde ilerleyen yaşın ve yaşlılığın deneyimlenmesi değişmektedir. Bu nedenle herkes için geçerli bir yaşlılık tanımı yapmak zordur. Yaşlılığa farklı toplum ve kültürlerde değişik anlamlar yüklenmekle birlikte genel anlamda, “bireyin fiziksel ve bilişsel fonksiyonlarında bir gerileme, sağlığın, gelir düzeyinin, saygınlığın, rol ve statünün, bağımsızlığın, sosyal yaşantının ve sosyal desteklerin azalması ve kaybı gibi pek çok sorunun yaşandığı bir kayıplar dönemi” olarak tanımlanmaktadır. Biyolojik ve psikolojik alandaki kayıplar, sosyal alandaki kayıpları da birlikte getirmektedir. Bu ve benzeri tanımlar çoğunlukla tıbbi bir söylem içerdiği için temelde biyolojik kayıplara vurgu yapmaktadır. Oysa pek çok toplumda yaşlılık, sosyal statü ve rollerde meydana gelen sosyolojik kayıplar ile biyolojik deformasyonların görüldüğü sağlık sistemindeki kayıpları içerse de yaşama ilişkin deneyimler, sosyo-kültürel birikimlerle birçok zenginliği içinde barındıran bir kazanımlar dönemi olarak da değerlendirilebilir (Aközer, 2011: 3-4).

Yaşlılık genellikle kronolojik yaş üzerinden tanımlanmaktadır. Yani bireyin doğumdan başlayarak içinde bulunduğu döneme kadar geçen bütün gelişim süreçlerini kapsayan yapısal ve fonksiyonel değişimlerin tümünü içerir. Gelişim dönemleri içinde 65 yaş ve üstü bireyler yaşlı olarak kabul edilmektedir. Ancak yaşlılığı tanımlamak için kronolojik yaş tek başına yeterli olmaz. Kronolojik yaşın yanı sıra yaşlılık olgusunun sosyolojik boyutlarına odaklanan toplumsal süreçlere de bakmak gerekir. Günümüzde farklı toplumsal yapılarda yaş hesap edilirken insanın yaşam boyu edindiği deneyimlerinin de değerlendirildiği görülmektedir. Örneğin, bazı ülkelerde 50 yaşını aşmış işçilere, “yaşlı işçi” denilmektedir. Bir futbol karşılaşmasını anlatan spiker 35 yaşındaki bir futbolcuyu “oldukça yaşlı” diye betimleyebilmektedir. Bu betimlemelerin içeriğini belirleyen sosyal deneyimlerle yaş arasında kurulan ilişkidir. Dolayısıyla yaşlılık tanımının zamana, kültüre, bağlama, deneyime, koşullara ve yasalara göre farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür. Fakat kronolojik olarak hesaplanan yaş tüm toplumların kullandığı en basit, en yalın ve en yaygın yaş ölçme biçimidir (<https://yada.org.tr>).

Sanayileşmeyle birlikte “yaş” a atfedilen anlam değişmeye başlamış ve özellikle 1970’lerin sonlarında sosyal bilimler alanında “yaşlanma” araştırmaları da giderek artmıştır. Yaşlanma süreci makro ve mikro olmak üzere iki eksenle incelenebilir. Mikro düzeyde yapılan araştırmalar, sosyal psikoloji ile örtüşürken, makro düzeyli araştırmalar yapısal faktörleri içerir. Emeklilik örneğinde mikro bir odak, bireyin işinden ayrılmasından sonra, bu durumun hayattan tatmin olmayı nasıl etkilediğini ele alırken, mikro bir inceleme daha geniş toplumdaki bir yaşantı evresi olarak emekliliğe hız veren ekonomik, sosyal ve tarihi koşullara bakar. Diğer yandan yaşlanma sürecini Mumford üç evrede ele almaktadır. İlk evre doğurganlığın sona ermesi olarak kabul edilen kırk beş yaş civarını içermektedir. İkinci evre bireyin emekli olduğu dönemi kapsamaktadır. Mumford’a göre bu evre, ekonomik gücün zayıfladığı, yaşamın anlamsızlaştığı, bireyin toplumsal ilişkilerden uzaklaştığı için yalnızlık duygusunu daha fazla hissettiği psikolojik hassasiyetin en fazla olduğu evredir. Üçüncü evre, fizyolojik yıpranmanın başladığı evredir. Bu evrede vücut fonksiyonları deformasyona uğramakta, hafıza zayıflamaktadır. Dolayısıyla birey kendi kendine yetebilme ve gündelik işlerini sürdürme ile kendine güven duyma noktasında problemler yaşamaktadır. Bu evre yaşının gerek aile üyeleri gerekse kurumsal bağlamda yardım ihtiyacının daha çok ortaya çıktığı evredir (Mumford, 1968’den akt. Baran vd., 2005: 25-26).

Sosyolojik açıdan “yaşlanma”, bireyin içinde yaşadığı toplumun sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik bağlamından etkilenen bir süreç olarak değerlendirilebilir. Yaşlanan birey, sosyal yapıda meydana gelen değişimlerden hem bireysel hem de toplumsal düzlemde doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenir. Yaşlanma olgusunu anlayabilmek için “bireysel yaşlanma” ve “toplumsal yaşlanma” olarak tanımlanan iki kavramın ayırt edici yanlarına bakmak gerekir. Aslında birey kendi yaşamı içinde yaşlılığı öznel olarak deneyimlerken sosyal bir varlık olması nedeniyle toplumsal dönüşümler de yaşlanma sürecini etkiler. Dolayısıyla bireysel ve toplumsal düzlem yaşlanma konusunda çift yönlü bir iletişim içindedir.

Bireysel yaşlanma, yaşam boyu süren gelişim süreci olarak değerlendirilebilir. Bireyin toplumsal yapı içindeki varlığı onun üstlendiği rol ve statüleri aracılığıyla anlam kazanır. Toplumsal yapı içinde bireyin sosyal rollerini belirleyen kriterlerden biri de yaştır. Bebeklikten çocukluğa, ergenlikten yetişkinliğe doğru ilerleyen yaşam döngüsünde rol, statü ve sosyal ilişkiler boyutunda hem niceliksel hem de niteliksel olarak sorumluluklarımız artmaktadır (Nazlı, 2016: 1-2). Birey içinde bulunduğu farklı sosyal platformlarda sahip olduğu rol ve statülerine ilişkin sorumluluklarını icra ederken sosyal bütünleşme ve sosyal katılımı da gerçekleştirmiş olur. Yaş ilerledikçe bireylerin dahil olduğu ağlar değişmekte, bireyler sürekli yeni ağlara dahil olabilmektedir. 65 yaş ve üzerindeki kişilerde kademeli olarak arkadaşlık, komşuluk ilişkilerinin zayıfladığı, bunların yerini ailenin aldığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde fiili çalışma süresini tamamlayan yaşlılar emeklilikle birlikte rol kayıpları yaşamakta yalnızlık ve dışlanma gibi yeni bir sürece girebilmektedir. Yaşlıların sosyal olarak kimliğini oluşturan statü ve roller yaşlandıkça kaybolurken, kendi benliklerini algılamaları konusunda da bir gerileme yaşanır. Artık kendini “işe yaramaz” olarak algılayan yaşlılar toplum tarafından da böyle kabul edilmeye başlanır. Bireylerin kendilerini işe yaramaz hissetmeye başlaması, toplumun yaşlılar üzerine oluşturmuş olduğu kalıp yargıları benimsemelerine ve kendilerinin de bu inşaaya katılmalarına yol açmaktadır. Toplumdan gelen bu yöndeki mesajlar, heves kırıcı olmaları ve arzu kaybı yaratmaları nedeniyle, yaşlıların toplumdan giderek yalıtılmasına yol açmaktadır. Ancak kendi yaşamlarında etkin olmayı başarabilmiş, farklı alanlarda toplumsal yaşama katılabilen, birçok toplumsal rolü kendi kişiliğinde toplayabilmiş, kendi kapasitelerinin farkında olan yaşlılar, sosyal hayattan yalıtılmadan, yaşama sıkıca bağlanabilir (İçli, 2016: 45).

Sosyal yaşlanma ise, yaşlanmanın daha çok sosyal görünümüne ilişkin süreçleri içine alır. Yaşlanmaya ilişkin bireysel ölçekteki tüm anlamlar, içinde yer aldığımız toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik yapısıyla şekillenir. Yaşlılıkla birlikte bireylerin toplumdaki sahip oldukları roller, statüler ve sosyal ilişkileri değişime uğrar. Bu durum hem yaşlıların kendi sosyal kimliklerini hem de toplumun yaşlıya bakış açısını etkileyen bir dizi sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir.

3.2. Yaşlı Bakım Emeği Üzerine Birkaç Söz...

Yaşlılık dönemi, yaşlı ve yakınları açısından kişisel ve sosyal bağlamda birçok değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. Yaşlı bireyler bu dönemde fiziksel aktivitelerinde, zihinsel dünyalarında bir takım sorunlar yaşayabilir. Bu nedenle gündelik işlerini sürdürebilmek için bir başkasına ihtiyaç duyabilir. Bakım hizmeti veren kurumlardan bakım desteği almak isteyen yaşlı bireylerin yakınları ekonomik bir külfet getireceği için bu hizmeti alma konusunda çekimser kalabilmektedir. Özellikle sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerde bu durum daha zorlayıcı olabilmektedir. Çünkü kurumlardan ya da bireysel olarak ücret karşılığında çalışan sağlık personelinin alınan hizmetin ve bu hizmeti sağlayacak tedavi giderlerinin pahalı olması yaşlı ve yakınları için ekonomik bir yüke dönüşebilmektedir.

Bakım kavramı en genel tanımıyla, gündelik yaşam aktivitelerini yalnız başına ve bağımsız olarak sürdüremeyen bireylere yardım ve destek sağlanmasını içerir. Bakım, eğer tıbbi süreçleri içinde barındırmıyorsa ve sadece bireylerin gündelik ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik ise sosyal bakım olarak tanımlanmaktadır. Sosyal bakım kavramı toplumlara göre farklılık arz ederken genel manada, “bakıma muhtaç kişilere bir başkası tarafından psikolojik, duygusal, fiziksel özenin ve dikkatin sağlanması” olarak tanımlanmaktadır. Yaşlı bakım ve gözetim ihtiyacı yaşlı bireylerin hayatının sonuna kadar devam etmesini gerektirdiğinden uzun sürelidir ve genellikle aile bireyleri (eş, kız çocuk, gelin, diğer aile bireyleri, komşu, akrabalık, arkadaş vb.) tarafından çoğu zaman ekonomik karşılığı olmadan gönüllülük düzeyinde yerine getirilmektedir. Buna karşılık yaşlının uzun süreli bakımında, eğitim almış profesyonel ya da yarı profesyoneller ücretli olarak bakım hizmeti verebilmektedir (Oğlak, 2017: 74).

Yaşlı bakımı dendiği zaman sadece yaşlı bireyin yürüme, görme ya da işitme engeli, zihinsel ve motor gücünün zayıflaması, kronik rahatsızlıklarının ortaya çıkması sonucu bakım desteğine ihtiyaç duyması olarak değerlendirilmemesi gerekir. Yaşlı bireyin yalnızlaştığı için duygusal yönden hassasiyetlerinin artması ve bir yakınının duygusal desteğine ihtiyaç duyması, alışverişi yapmak ve sokakta yürümek için kendisine refakat edecek bir kişiyi yanında istemesi, bankadan para çekmek, vergi borcu ya da faturalarını yatırmak için başkasından yardım alması, bir toplumsal gruba ait hissetmek için sosyal bağlarını güçlendirmek istemesi de bir bakım desteği talebidir. Kronik ve fiziksel rahatsızlıkları olan yaşlılar kadar bahsettiğimiz bu sorunları yaşayan ve yardıma ihtiyaç

duyan yaşlıların varlığı da hatırı sayılır orandadır. Özellikle günümüz toplumlarında dijital iletişim ağlarının bireyi çepeçevre sararak ziyaretleri, hatır sormaları unutturduğu, yüz yüze sosyalleşmenin geri planda kaldığı, yaşa bağlı olarak bazı yetilerinin azalması nedeniyle sosyal alanlardan uzaklaşan yaşlı bireyler için toplumla bütünleşmek ve sosyal ilişkilerini sürdürebilmek çok büyük önem taşımaktadır.

TÜİK 2016 yılında yaptığı '*Aile Yapısı Araştırması*'nda, bireylere kendilerine bakamayacak kadar yaşlandıkları zaman nasıl yaşamayı düşündüklerini sormuştur. Araştırmaya katılan bireylerin %37,6'sı yaşlandıkları zaman çocuklarıyla birlikte kalmak istediklerini ifade etmişlerdir. Bu tercihin dışında yaşlılıkta en çok tercih edilen diğer yaşam biçimleri ise şu şekilde sıralanmıştır: %29, 4'ü evde bakım hizmeti almak istediklerini belirtirken, %11'i huzur evine gitmek istediklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların %21,6'sı ise yaşlandıklarında nasıl yaşayacakları hakkında bir fikirlerinin olmadığını beyan etmişlerdir. Katılımcıların kendilerine bakamayacak kadar yaşlandıklarında nasıl yaşamayı düşündükleri sorusu yaş grubu açısından incelendiğinde huzur evine gitmek istediğini belirten bireylerin oranının en az olduğu yaş grubu %7,7 ile 65 ve üzeri yaştaki bireyler olduğu tespit edilmiştir (<https://data.tuik.gov.tr>).

Görüldüğü üzere gerek ailelerin gerekse yaşlıların kalabalık ve tanımadıkları bir ortamda bakım hizmeti almak yerine öncelikli olarak evde bakım desteğinden yararlanmak istemelerinin sebebi bir anlamda yabancılaşma ve yalnızlaşma sorunu ile de karşı karşıya kalmak istememeleri olabilir. Bu konuda Özçelik ve Altay'ın yapmış oldukları çalışma önemli bulgular ortaya koymaktadır. Özçelik ve Altay, yaptıkları araştırmada evde bakım hizmeti alan ve huzurevinde kalan yaşlıların yalnız hissetme düzeylerini karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda huzurevinde kalan yaşlıların yalnız hissetme düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüşken, evde bakım hizmeti alan yaşlıların daha çok sosyal destek gördüğü tespit edilmiştir (Özçelik ve Altay, 2017'den akt. Nazlı Keser, 2020: 307-324).

Evde bakım, yaşlının kendi ev ortamında, yakın sosyal ilişkilerle sürdürüldüğü için yaşlıların daha bağımsız hareket etmesini ve yaşamdan daha fazla doyum sağlamasını da beraberinde getirir. Yaşlıların tanıdık ve kendilerini rahat hissettikleri aile ve yakın sosyal ilişkiler yerine kalabalık ortamda farklı sorun tipleri ile karşılaşabileceğini ortaya koyan ve Singapur'da yapılan bir çalışmada ise, huzurevlerinde yaşayan ve yaşları 55 ve üzeri olan 375 kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada yaşlı bireylerin depresyon, ankisiyete düzeyleri incelenmiştir. Huzurevinde kalan yaşlı bireylerin genel depresyon oranının %21,1 olduğu, majör depresyon yaşayan yaşlı oranının ise %14,4 olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Depresyon belirtileri gösteren yaşlıların iki yıldan uzun süredir huzurevinde kaldığı ve sosyal temasının düşük olduğu görülmüştür Bu ve benzeri araştırmalar yaşlıların geleneksel aile rollerini sürdürmek istedikleri, genellikle kendi evlerinde veya aileleri ile kalmak istediklerini de gözler önüne sermektedir (Tiong, Yap, Huat Koh, Phoon Fong ve Luo 2013'den akt. Nazlı Keser, 2020: 307-324).

Denilebilir ki, yaşlı bakımı konusunda ücret karşılığı bakım hizmeti veren kurum ve kuruluşlar bulunmasına rağmen bu kurumlar yaşlı bireylerin psikolojik boyuttaki sorunlarını elemine etme noktasında yetersiz kalabilmektedir. Ailedeki aidiyet duygusu, yakınlarından ilgi ve sevgi görmek, hayatının önemli bir bölümünü geçirdiği ev ortamında yaşamını sürdürmek özellikle yaşlılık döneminde bireylerin fiziksel, sosyal ve ruhsal yönden kendilerini iyi hissetmelerini sağlayan önemli unsurlardır. Bu nedenle gerek yaşlı birey gerekse yaşlının yakını evde bakımın daha iyi sonuç vereceğine inanmaktadır. Diğer taraftan yaşlı bakımı konusunda özel ve kamu kurumlarından yararlanmak isteyen yaşlı ve yakınları ekonomik açıdan maliyetlerin yüksek olması sebebiyle de bu hizmetlere başvuramamaktadır. Yerel yönetimler olarak bazı belediyeler yaşlılar için bakım hizmeti kapsamında ev temizliği, yaşlının banyosu, traşı gibi kişisel bakım desteğini ücretsiz sağlasa da bunun tüm illerde yaygınlaşmamış olması ve tüm gün bakıma muhtaç yaşlı için belirtilen hizmetlerle sınırlı olması noktasında yetersiz kalabilmektedir. Dolayısıyla bu hizmetlerin yaşlının fiziksel, sosyo-psikolojik ve ekonomik sorunlarını bütüncül açıdan içermemesi yaşlının bakımı ve korunması konusunda önemli güçlükleri karşımıza çıkarmaktadır.

Sonuç olarak yaşlı bakımı öncelikle ve çoğunlukla aile üyeleri tarafından yapılmaktadır. Literatürde yaşlı bakım emeği olarak tanımlanan fakat yapmış olduğumuz saha çalışmasında katılımcılar tarafından dile getirilen emek, "bakıcı evlat emeği" olarak ifade edilmektedir. Fiziksel ve psikolojik açıdan bakıma ihtiyacı olsun ya da olmasın aile üyelerinden birinin yaşlı ebeveyninin sosyal, ekonomik, fiziksel ve psikolojik sorunları ile ilgilenmesi oldukça yaygın bir durumdur. Bakıcı evlatlar sadece kan bağına dayalı olarak anne-babasına ya da birinci derecede akrabasına bakan kişileri değil aynı zamanda evlilik yoluyla kayınvalide ya da kayınbabasına bakan kişileri de

kapsamaktadır. Bu çalışma, hem ailedeki kız çocuklarının hem de gelinlerin yaşlı ebeveynlerinin bakım işleri ile ilgilenmesini içermektedir. Bu yönüyle Türkiye’de profesyonel olmayan ve aile yakınlarına bakım sağlayan kadınların oranı oldukça yüksektir.

4. YAŞLI BAKIM EMEĞİNDE KADININ ROLÜ VE EVDE BAKIM HİZMETİ

Ev içerisinde yaşlı bakımını üstlenen ve ağırlıklı olarak kadınların oluşturduğu bir emek türü olan evde bakım emeği sağlık alanında olduğu kadar sosyoloji alanında da önemli bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Cinsiyetçi işbölümünün bir uzantısı olan ve kadın emeğinin görünmeyen kısmını oluşturan yaşlı bakım emeği, kadınları diğer geleneksel roller gibi mekân açısından özel alanla sınırlandırmaktadır.

Türkiye’de ücretli yaşlı bakım hizmeti veren özel ve kamu kuruluşları hizmetlerini geniş bir alana yaysa da bugün baktığımızda ekonomik yetersizlikler, geleneksel aile bağları, kültür kodları, yaşlı bireylerin bildikleri ve rahat ettikleri bir ortamda yaşama isteği gibi nedenler aile üyelerinin yaşlı yakınlarına evde bakım vermesini gerekli kılmıştır. Bu noktada yaşlı bakımında birinci derecede sorumlu kişiler genelde kadınlar olmaktadır. Kadınlar, cinsiyet rollerine uygun bir şekilde, resmi olarak hastanelerde veya gayri resmi olarak evde, hasta aile ferdine ve çocuklarına bakmakta, buna ek olarak yaşlı ebeveyn ve akrabalarına da bakım sağlamaktadır. Başlıca kimliği “eş” ve “annelik” rolleri olan kadından, bu kimliğe uygun davranması beklenmektedir. “Eş” ve “anne” kimliğine uyan davranışlar, aile bireylerini desteklemesi, yardım etmesi, fedakâr olması, anlayış göstermesi, pasif biçimde kabullenici olması, alttan almasıdır. Kadın kendine biçilen anlamsal roller çerçevesinde aile üyelerinin bakımında birincil olarak sorumludur. Söz konusu bakımın sınırları, çocukların bakımından hasta ve yaşlıların bakımına kadar uzanmaktadır. Bu noktada kadınların işyerinde “çalışan”, evde “anne” ve “eş” olarak yerine getirdikleri görevlere yaşlıların bakımının eklenmesiyle “bakım stresi” ve “bakım yükü” gibi kavramlar birçok disiplin tarafından tartışılmaktadır (Adak, 2003: 82). Bu tartışmalar özellikle bakım veren kadınların birçok rolü aynı zaman diliminde yerine getirmesindeki sorunsal alanlar üzerinde odaklanmaktadır.

Bugün baktığımızda kadınlar, birçok kültürde yaşlı eşlerine, babalarına, annelerine, kayınpederine ya da gelin gittiği evdeki yaşlılara bakmakla yükümlü sayılmaktadır (Doğanay ve Güven, 2019: 345).

Evde bakım hizmeti, ailesinde yaşlı ve hasta yakını olan bireylere tıbbi destek ve günlük bireysel ihtiyaçlarını karşılamak için hizmet sunan resmi kurumlar ya da herhangi bir resmi kuruma bağlı olmaksızın gayri resmi olarak bakım veren kişiler tarafından yapılmaktadır. Gayri resmi bakım desteği sağlayanlar çoğunlukla aile üyeleri (kız çocuk, erkek çocuk, gelin, damat) ya da ödeme yapılmayan yakınlarıdır (yakın akrabalık ve komşuluk ilişkileri ile sağlanan). Resmi bakım verenler ise, her türlü sağlık bakımı ve kişisel bakım hizmetlerini sunan, bu konuda mesleki tecrübeye sahip uzman kişilerden oluşan meslek gruplarını kapsar ve ücret karşılığında yapılır (Karahan ve Güven; 2002: 156).

Gayri resmi yaşlı bakım hizmeti verenlerin oransal olarak kadın ağırlıklı olduğu ve söz konusu hizmetin geleneksel ev içi rollerinin bir devamı olarak görüldüğü toplumsal yapılarda bakım emeği, görünmeyen emek türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü yaşlı yakınlarının fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan tüm sorumluluklarını üstlenen kadınlar bu emeklerini ücret karşılığı yapmamaktadırlar. Bu durum aynı zamanda sosyal güvence fırsatlarından istifade edemeyen kadınların kendi yaşlılık dönemlerinde yaşayacakları ekonomik ve sosyo-psikolojik sorunların da temelini oluşturabilmektedir. Özellikle fiziksel güç gerektiren yaşlı bakım emeğinde (engelli/yürüme sorunu olan yaşlının kaldırılması ve gündelik ihtiyaçları için yapılacak her tür işlerde) kadın fiziksel ve ruhsal açıdan farklı sorunlar yaşayabilmektedir. Bu durum bakım desteği veren kadının yaşam kalitesini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Denilebilir ki, cinsiyet rollerine uygun olarak yaşlı ebeveynin bakımı öncelikle kız çocuklar tarafından yapılmakta az da olsa erkek çocuklar da anne babaları ihtiyaç duyduklarında onlara yardım etmektedirler. Cinsiyet rolleri sadece öncelikli bakım verecek cinsi saptamakla kalmayıp ayrıca o cinsiyet grubunun yaptığı yardımın tip ve miktarını etkileyen en önemli değişkenlerden biridir. Yani kadın ve erkek tarafından yaşlı akrabalara sağlanan bakımın sadece miktarları değil, türü de farklıdır. Kadınların daha çok kişisel bakım, alışveriş, yiyecek hazırlama işlerini ve erkeklerin de daha çok finansal planlama ve farklı organizasyon tipleriyle diğer etkileşim görevlerini sağladıkları rapor edilmiştir. Kız çocuk ve erkek çocukların verdikleri bakımın farklılığının, onların aile ve sosyal

çevrede toplumsallaşmaları ve yetiştirme nedeniyle farklı olduğu ifade edilmektedir. Sosyal ve kültürel değerler temelinde kadınlar erkeklerle kıyaslandığında, aileye daha çok bağlıdırlar. Bu nedenle erkeklerin bakım alıcılarına, kadınlara nazaran daha çok araçsal bakım sağlamaları beklenirken, kadınlardan bakıma ihtiyacı olana, erkeklere kıyasla daha çok temel bakım sağlamaları istenir. Buna ilave olarak daha genç akrabadan alınan yardımın miktarının hem bakım kabul eden hem de bakım verenin cinsiyeti ile alakalı olduğu bulunmuştur. Yaşlı kadınlar özellikle de evli olmayanlar daha çok bakıma ihtiyaç duymakta ve daha çok gayri resmi yardım verenlerin üçte birinin kız evlatlar olduğu tahmin edilmektedir (Adak, 2003: 86).

TAYA (2016: 194-202)'nin yapmış olduğu '*Aile Yapısı Araştırması*'nda, Türkiye'de yaşlıların bakımını hanelerde en fazla kimin yaptığına ilişkin veriler toplanmıştır. Bu araştırmada bakıma muhtaç yaşlı bulunan hanelerde bu yaşlılara en fazla kimin baktığı sorulmuştur. Araştırma verilerine göre, hanede bakıma muhtaç yaşlıların bakım işi öncelikle gelinler (%28) tarafından sağlanmaktadır. Bakımın erkek çocuk tarafından üstlenildiği hanelerin oranı %14, kız çocukları tarafından üstlenildiği hanelerin oranı ise %23'tür. Ücretli bakıcı bulunan hanelerin oranı ise sadece %2'dir. Hanede bakıma muhtaç yaşlıların bakım işini yüksek oranda üstlendiği görülen gelinlerin oranı üç büyük il kırılımında değerlendirildiğinde İstanbul %28 ile öne çıkmaktadır. Bu bakımın kız çocuk tarafından üstlenildiği hanelerin oranı düşünüldüğünde %45 ile İzmir; bakımın eş tarafından üstlenildiği hanelerin oranı düşünüldüğünde ise %26 ile Ankara göze çarpmaktadır. Türkiye genelinde düşük bir orana sahip ücretli bakıcı bulunduran haneler ele alındığında da yaşlı bakımını en fazla İstanbul ilinde (%6) ücretli bakıcılar üstlenmektedir. Hane halkı tipleri ele alındığında geniş ailelerde gelinlerin %44'lük bir oran ile bakıma muhtaç yaşlıların bakımını öncelikli üstlendiği; dağılmış ailelerde de hanedeki yaşlıların bakımını daha çok kız çocukların (%41) yaptığı görülmektedir. Cinsiyete göre bireylerin yaşlılık dönemi ile ilgili yaşam tercihleri incelendiğinde yüksek oranda farklılaşma görülmemekle birlikte kadınlar daha yüksek oranda kızının yanında kalacağını (%11) veya evde bakım hizmeti (%31) alacağını ifade etmişlerdir.

Yoğunluklu olarak kız çocukları, gelin ya da yakın akrabalık ilişkileri ile sürdürülen bakım emeği toplumsal cinsiyet rollerinin bir devamı olarak görülürken kadını özel alanla sarmalamakta ve kamusal alana çıkışı noktasında engel teşkil edebilmektedir. Öncelikli görevi bakım işinin idamesi olarak görülen kadının, ücretli çalışmaya katılım olanakları erkeklerin gerisinde kalmakta ve ekonomik açıdan erkeğe bağımlılığı yeniden ve yeniden üretilmektedir. Çalışan ve çalışmayan kadın için yaşlı bakım emeği farklı parametrelerde sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Fakat bu konudaki ortak mesele yaşlı bakımının kadının gündelik yaşamının önemli bir bölümünü içermesi ile bu durumun kadını ekonomik, sosyal, fiziksel ve psikolojik açıdan olumsuz yönde etkilemesidir. Çalışmayan kadın için ev işinin devamı olarak görülen bakım desteği, kadını ev içi alana hapsederken kişisel yaşamına ayıracağı zamandan fedakârlık yapmasını da ister. Çalışan kadın için ise meslek yaşamı ve yaşlı bakım desteği çifte mesai gerektirir ve bu durum kadın açısından üçüncü zamanın yaratılmasını güçleştirir. Dolayısıyla her iki taraf için yaşlı bakımı, ciddi bir mesai gerektiren, ücret karşılığı yapılmayan ve görünmeyen bir emek biçimi olarak karşımıza çıkmakta ve kadınların kamusal alana çıkmasını güçleştirmektedir.

5. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışma, yaşlı ebeveynlerine evde bakım sağlayan kadınların yaşadıkları sorunları onların deneyimleri üzerinden anlamak üzere inşa edilmiştir. Bu kapsamda çalışmaya özellikle bakım hizmetini özel ya da kamu kuruluşlarından ücret karşılığı alamayan, yaşlı bakımı konusunda profesyonel bilgiye sahip olmayan ve yaşlı yakınlarına kendi imkânları ile bakmak zorunda olan kadınlar dahil edilmiştir. Böylelikle bu çalışma, hane içindeki kadın emeğinin görünmeyen bir başka boyutu olan bakım emeği konusuna da dikkat çekmeyi hedeflemiştir.

Araştırma boyunca, yaşlı bakım emeğinin neden yoğunlukla kadın merkezli olduğu, yaşlı bakımını üstlenen kadınların bilgi ve teknik yetersizlikler nedeniyle yaşadığı sorunlar, bakım veren kadınların yaşadığı sosyo-ekonomik ve psikolojik sorunların neler olduğu, bakım emek yükünün kadının özel ve sosyal yaşamında yarattığı deformasyonlar ve bununla başa çıkma yöntemleri, yaşlı bakımını üstlenen kadınların zaman kullanımına ilişkin yaşadığı sorunların içeriği, yaşlı bakımında konut tipinin önemi nitel araştırma tekniklerinden derinlemesine görüşme yöntemiyle anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu kapsamda Denizli'nin alt gelir grubunun yoğunluklu olarak yaşadığı Sevindik Mahallesi ile orta gelir grubunun yoğunluklu olarak yaşadığı Kınıklı Mahallesi'nde yaşlı yakınlarına bakan kadınlarla görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada iki farklı sosyal sınıftan gelen değişik yaş, gelir,

eğitim ve mesleğe sahip olan ve ailesindeki yaşlı bireylerin (anne-baba, kayınvalide-kayınbaba vb.) bakımını üstlenen 40 kadın ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

5.1. Araştırmanın Veri Toplama ve Analiz Teknikleri

Denizli'nin iki farklı sosyo-ekonomik yapısına sahip olan iki mahallesinden Sevindik Mahallesi ile Kınıklı Mahallesi çalışmamızın sahasını oluşturmaktadır. Katılımcılara amaçlı örneklem yöntemlerinden kartopu örnekleme yolu ile ulaşılmıştır. Katılımcıların kişisel bilgilerinin korunması amaçlandığından her bir kategorideki katılımcılara kodlar verilerek görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda alt sosyo-ekonomik sınıftan görüşülen kadınlara A1, A2... şeklinde kod isim verilirken orta sosyo-ekonomik sınıftan görüşülen kadınlara O1, O2... şeklinde kodlar verilmiştir.

Çalışma anlatı araştırması deseni kullanılarak gerçekleştirilmiş nitel bir araştırma tekniğidir. Creswell'e göre, anlatı bir yöntem olarak ele alındığında, bireylerin anlattıkları öykülerden ve yaşadıklarını ifade ettikleri deneyimlerinden başlar. Bu yaklaşımın uygulanması bir veya birden fazla bireyin deneyimlerini araştırmayı, bu bireylerin yaşam öykülerini bir araya getirerek veri toplamayı, kişisel deneyimleri rapor etmeyi içermektedir. Bu çerçevede araştırma boyunca yaşlı yakınlarına bakım sağlayan kadınların yaşam öykülerinden yola çıkarak yaşadığı kişisel deneyimleri, yaşlı bakımı ile ilgili zorluklar ve bu zorlukların üstesinden gelme çabaları anlatı araştırması deseni kullanılarak anlaşılmasına çalışılmıştır (2016: 70).

Araştırma esnasında katılımcılara çalışmanın amacı hakkında bilgi verilerek görüşmelerin kayıt altına alınabilmesi için izin istenmiştir. Araştırma gönüllü katılımcılarla ilerlemiştir. Görüşmeyi kabul eden katılımcıların bir kısmı ile evde yüz yüze görüşmeler yapılırken, COVID-19 salgının devam etmesi nedeniyle yaşlı yakını için risk oluşturabileceğini düşünen katılımcılarla telefon aracılığıyla sorular yöneltilerek görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze yapılan görüşmelerde gözlem notları tutulmuştur. Araştırmanın veri analiz sürecinde okunan veriler ve gözlem notlarından yola çıkarak belirli temalar oluşturulmuştur. Bu temalar, araştırmanın problem cümlelerinden yola çıkarak kadınların yaşlı bakımına ilişkin en sık karşılaştığı konu ve sorunlar ekseninde şekillenmiştir. Temaların altında doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

5.2. Etik Onam

Bu çalışma katılımcılara yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme formunun uygulanması için Pamukkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan (Toplantı Tarih: 24.04.2022, Karar No: 09-10, Sayı: 68282350/2022/G09) Etik Kurul onayı alınmıştır.

6. BULGULAR

6.1. Bakım Veren Kadınların Demografik Özellikleri ile Bakım Verdiği Yaşlılara İlişkin Genel Özellikler

Tablo 1: Alt Sosyo-Ekonomik Kesimden Kadın Katılımcılar ve Bakım Verdiği Yaşlılara Ait Demografik Özellikler

Katılımcı	Yaş	Ailenin Aylık Geliri	Eğitim Düzeyi	Mesleği	Bakım Verilen Yaşlı ile Yakınlık Derecesi	Bakım Verilen Yaşlının Yaşı	Bakım Verilen Yaşlının Fiziksel ya da Ruhsal Bir Hastalığının Olup Olmadığı
A1	49	3800 TL		Günderlikçi	Anne Baba	72 76	Herhangi bir rahatsızlıkları yok
A2	60	3400 TL	Ortaokul terk	Ev kadını	Anne	80	Astım
A3	58	3500 TL	İlkokul Mezunu	Ev kadını	Kayınvalide Kayınbaba	83 79	KOAH Kalp rahatsızlığı
A4	65	3850 TL	Ortaokul mezunu	Ev kadını	Anne Baba	82 85	Her ikisinin de kronik rahatsızlıkları var
A5	48	4200 TL	Lise mezunu	Satış Elemanı	Kayınvalide	70	Herhangi bir rahatsızlığı yok
A6	57	3200 TL	İlkokul mezunu	Ev kadını	Kayınvalide	73	Herhangi bir rahatsızlığı yok

A7	61	4700 TL	Lise Mezunu	Ev Kadını	Kayınvalide	74	Herhangi bir rahatsızlığı yok
A8	55	Düzenli bir geliri yok		Parça başı üretim yapıyor	Kayınbaba	77	Kalp yetmezliği
A9	52	4350 TL	Ortaokul mezunu	Aşçı	Kayınvalide	79	Obezite
A10	56	4500 TL	Lise mezunu	Ev kadını	Anne	78	Herhangi bir rahatsızlığı yok
A11	58	2700 TL	Ortaokul terk	Ev kadını	Kayınvalide	80	Koah
A12	55	3800 TL	İlkokul mezunu	Ev kadını	Anne Baba	70 75	Herhangi bir rahatsızlıkları yok
A13	55	3800 TL	İlkokul terk	Ev kadını	Kayınvalide Kayınbaba	80 83	Bel fıtığı Görme engeli
A14	60	4000 TL	Lise terk	Ev kadını	Kayınvalide Kayınbaba	85 92	Kronik rahatsızlık Düşmeye bağlı yürüme engeli
A15	53	3600 TL	Lise mezunu	Ev kadını	Baba	89	İdrar kaçırma, işitme sorunu
A16	51	2500 TL	İlkokul mezunu	Gündelikçi	Anne Baba	79 84	Kronik rahatsızlık Kalp rahatsızlığı
A17	58	3800 TL	Lise mezunu	Ev kadını	Kayınvalide	80	Yürüme engeli
A18	65	3200 TL	Lise mezunu	Ev kadını	Anne	82	Alzheimer
A19	64	4000 TL	İlkokul mezunu	Ev Kadını	Kayınbaba	85	Parkinson
A20	57	3850 TL	Lise mezunu	Emekli	Anne Baba	85 89	Şeker hastalığı Kalp rahatsızlığı

Tablo 2: Orta Sosyo-Ekonomik Kesimden Kadın Katılımcılar ve Bakım Verdiği Yaşlılara Ait Demografik Özellikler

Katılımcı	Yaş	Ailenin Aylık Geliri	Eğitim Düzeyi	Mesleği	Bakım Verilen Yaşlı ile Yakınlık Derecesi	Bakım Verilen Yaşlının Yaşı	Bakım Verilen Yaşlının Fiziksel ya da Ruhsal bir Hastalığının Olup Olmadığı
O1	54	6500 TL	Lise mezunu	Memur	Kayınvalide Kayınbaba	76 78	Kronik rahatsızlık Böbrek yetmezliği
O2	63	5000 TL	Üniv. mezunu	Hemşire	Annesi	84	Herhangi bir rahatsızlığı yok
O3	60	6800 TL	Üniv. Mezunu	Emekli (özel sektör)	Kayınbaba	75	Şeker hastası
O4	58	5700 TL	Ön Lisans Mezunu	Özel sektörde çalışıyor	Baba	79	Menisküs
O5	66	7000 TL	Üniv. Mezunu	Emekli öğretmen	Baba	92	Kas-kemik rahatsızlığından dolayı yatağa bağımlı
O6	60	5400 TL	Lise mezunu	Emekli	Anne Baba	80 82	Kronik rahatsızlıkları var
O7	57	6200 TL	Ön Lisans	Emekli	Anne Baba	75 80	Kronik rahatsızlık Böbrek rahatsızlığı

O8	59	6400 TL	Üniv. Mezunu	Emekli	Anne Baba	76 82	Kronik rahatsızlık Kronik rahatsızlık
O9	51	6500 TL	Üniv. Mezunu	Öğretmen	Anne	77	Ankisiyete
O10	58	6000 TL	Üniv. Mezunu	Ev kadını	Baba	73	Herhangi bir rahatsızlığı yok
O11	59	6300 TL	Üniv. Mezunu	Emekli	Anne	76	Kalp rahatsızlığı
O12	53	6500 TL	Lise Mezunu	Ev kadını	Kayınvalide Kayınbaba	70 80	Kronik rahatsızlıkları var
O13	48	6800 TL	Üniv. Mezunu	Memur	Anne	82	İşitme engelli
O14	49	6000 TL	Üniv. mezunu	Öğretmen	Anne Baba	75 77	Bel fıtığı Herhangi bir rahatsızlığı yok
O15	59	6300 TL	Lise mezunu	Tekstil fabrikasında çalışıyor	Baba	82	Alzheimer
O16	58	6400 TL	Lise Mezunu	Emekli	Anne Baba	83 87	Kanser Prostat
O17	56	6500 TL	Lise Mezunu	Emekli	Kayınvalide	86	Demans
O18	57	5800 TL	Ön lisans mezunu	Özel bir şirkette çalışıyor	Anne Baba	76 83	Her ikisinin de bir rahatsızlığı yok
O19	62	6000 TL	Lise mezunu	Ev kadını	Anne	85	Herhangi bir rahatsızlığı yok
O20	59	6300 TL	Yüksek Okul mezunu	Memur	Anne	74	Herhangi bir rahatsızlığı yok

6.2. Kadın Katılımcıların Gözünden Yaşlı Bakım Emeği

Gelişmiş olarak kabul edilen ülkeler de dahil olmak üzere birçok ülkede çocuk bakımının yanı sıra yaşlı bakımı da kadınların sorumlulukları arasında birinci sırada gelmektedir. Özellikle güçlü ataerkil aile yapısının baskın olduğu toplumlarda çocuk bakımı gibi yaşlı bakımını ailede kız çocuk ve gelinlerin üstlendiği görülmektedir. Türkiye’de genç kapitalistleşen bir ülke olarak, ekonomik yetersizlikler ve maliyetlerin yüksek olması sebebiyle yaşlı bakımı ile ilgili sorumlulukları kadınlara yüklemiştir. Aynı zamanda yasal düzenlemelerin yetersiz olması ve yaşlı bakımı görevini üstlenecek olan kamu kuruluşlarının ihtiyacı karşılayamaması yaşlı bakımını aile üyelerinden özellikle kadınlar tarafından evde yapılmasını zorunlu kılmıştır. Badgett Folbre, “bakım emeği” kavramını yüz yüze yapılan, kişisel dikkat gerektiren ve çoğunlukla kendi ihtiyaçlarını tek başlarına yerine getiremeyen küçük çocuklar, hastalar veya yaşlılar gibi kişilere yönelik çalışma olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda bu emek biçiminin içeriği, bakılan kişilere yönelik duygusal bağlanmaya ve böylece bu işi yapmaya ilişkin motivasyona da atıfta bulunmaktadır (Toksöz, 2011: 116’dan akt. Aldemir, 2016: 14-15).

Bakım emeği ister çocuk, ister engelli, isterse yaşlı bakımı olsun her biri çoğunlukla kadınlar tarafından gerçekleştirilen ve ev işlerinin bir uzantısı olarak değerlendirilen emek yoğun işlerdir. Bu işlerin mesai saatleri yoktur; günlük yaşamla iç içe girmiş, onun parçası haline gelmiş bir emek sürecini oluşturur. Özellikle ev kadınlarının çalışmalarını, boş zamanlarını, günlük yaşamlarını birbirinden ayırmak çok güçtür. Yapılan işler, günlük yaşamın ta kendisidir. Kadınlar, ücretli bir işte çalışmaya başladıklarında ev işlerine daha az zaman ayırsalar da, çifte iş yükü toplam çalışma saatlerini arttırmaktadır (Acar Savran, 2013: 20, 23).

Kadının çalışma yaşamının yanı sıra ev içi işlerden sorumlu olması literatürde “ikinci vardiya” olarak değerlendirilmektedir. Buna karşılık bakım emeği, işin niteliği nedeniyle ikinci vardiya kapsamında gerçekleştirilen

bir iş olarak görülmemektedir. Bu nedenle bakım emeği “görünmez emek” olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde bakım emeğinin görünmez emek türü olarak ele alınmasının pek çok boyutu vardır. Bunların başında bakım emeğinin bir mesaisi olmadığı için ölçülebilir bir emek türü değildir. Örneğin, yaşlı birey gece rahatsızlandığında ya da bir ihtiyacı olduğunda bakım veren kişi o saatte yaşlının gereksinimini karşılamak durumundadır. Yani bakım emeğinin üretimi için belirli bir saatle sınırlanan mesaisi yoktur. Bakım emeğini görünmez kılan ikinci neden ise, bu emek türünün ekonomik açıdan bir getirisi olmadığı için üretken bir emek olarak değerlendirilmeyişidir. Yani bu emeğin bir değişim değeri yoktur. Son olarak bakım emeği, duygusal bir emek türüdür. Toplumsal cinsiyete ilişkin kültürel kodlar, kadını fedakâr, sevecen ve özverili olarak tanımladığı için “bakım emeğini sevgiyle ve karşılıksız olarak yapacak kişi de kadındır” anlayışı söz konusudur. Bu yüzden “duygusal bağ”, bakım emeğinin temelini oluşturur (Kırışık ve Korkmaz Yaylagül, 2020: 21-22).

Acar Savran’da benzer bir yaklaşımla kadınların, ev işlerinin karşılıksız emek harcama biçimi olduğunu açığa çıkarıp, bunu politik bir sorun olarak gündeme getirmelerinin önündeki en büyük engeli bu işlerin bir sevgi ilişkisi içinde görüyor olmalarından kaynaklandığını ifade etmektedir. Ona göre, kadınlar bu işleri en sevdikleri, en yakın oldukları kişiler için yaparlar. Bu öznel, ele gelmeyen, görünmeyen biçimiyle kadınların karşılıksız emeği “sevgi karşılığı çalışma”dır. Ev emeği, ev işini, aile fertlerine duygusal hizmet vermeyi, çocuk bakımını, ailenin düşkün ve hasta fertlerinin bakımını ve çocuk doğurmayı kapsar (2013: 34).

Kadın emeğinin bir parçası olan evde yaşlı bakım işleri kadınlar tarafından zorluklarına rağmen “sevgi karşılığı yapıldığı”, “duygusal bir tatmin sağladığı” için bir yük olmaktan öte bir sorumluluğu yerine getirmekten kaynaklı “içsel huzur” olarak da değerlendirilebilir. Nitekim katılımcıların bir kısmı tarafından yaşlı bakım emeği, yaşlı ebeveynlerine bir vefa borcu olarak değerlendirilirken yük olarak tanımlanmaktan çıkar ve böylelikle bakan kişi tarafından “sevgiyle ve karşılıksız yapılması gereken bir sorumluluğa dönüşür.” Bu konuda katılımcılar şunları aktarmıştır:

“Kayınvalideme bakıyorum. Eşimi sevdiğim, ona değer verdiğim için sızlanmadan, şikâyet etmeden yapıyorum. Gerçi öyle bir rahatsızlığı yok. Arada yaşlılıktan kaynaklı ufak tefek sorunları oluyor ama önemli değil. Bir keresinde hastanede refakatçi olarak yanında kalmıştım. Aslında kızları var, onlar da refakat edebilirler. Ama kocam da benim ailemi her zaman başının üstünde taşır.” (A5)

“Biz zamanında anne-babamızın elinde büyüyüp yetiştik, sıra bizde. Biz onlara bakacağız ki yarın bizim çocuklarımızda bunu görsün bize baksın. Şu yalan dünyada bu bizim görevimiz, boynumuzun borcu yani.” (A12)

“Ben anneme çok baktım, hastaydı, rahmetli oldu. Çok zorluk yaşadım ona bakarken, çok fedakârlık yaptım. Mesleğimi bu yüzden bıraktım. Çünkü ona bakacak kimse yoktu ve sürekli yardıma ihtiyacı olan biriydi. Şimdi babama bakıyorum. Anneme vefa borcumu ödedim, içim çok rahat. Bir evlat olarak sorumluluklarımı yerine getirdiğim için geriye dönüp baktığımda pişmanlığım yok. Tam tersi içim çok rahat, onu incitmedim.” (O10)

Taşdelen ve Ateş’in evde bakım verenlerin iş yükünü değerlendirdiği bir çalışmada bakım verenlerin %35’inin bakım verdikleri bireyin annesi olduğu, %44,6’sının aile bağı olması ya da hasta bireyi sevmesi nedeni ile bakım verdiğini ortaya koymuştur. Türk aile yapısının temeli, yaşlı ve çocukların korunmasının aile üyelerinin görev ve sorumlulukları arasında önemli bir yere sahip olduğu üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle ailede yaşlılara ve hastalara saygı duyulmalı ve evlatlar anne-babalarına minnet duyguları besleyerek onları korumalıdır. Böyle bir düşünce, özellikle geleneksel aile yapılarında huzurevleri ve bakım evlerinin kimsesiz ve sahipsiz yaşlıların gideceği kurumlar olduğu fikrini beraberinde getirir ve kişiler anne-babalarının bu kurumlarda bırakılmasından vicdanen rahatsızlık duyarlar (2012: 25-26).

Yapmış olduğumuz bu çalışmada da benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan katılımcı kadınlardan önemli bir kısmı yaşlı yakınlarına bakmayı bir sorumluluk olarak gördüklerini ve büyüklerine duydukları sevgi ve saygının ifade edilme biçimi olarak değerlendirdiklerini aktarmışlardır. Onlara göre, yaşlı bakım sürecini “katlanır kılan” yaşlı yakınları ile aralarında kurdukları “duygusal bağ”, “merhamet ve vicdan”dır. Araştırmada özellikle ataerkil aile yapısına ilişkin kültürel kodların daha yoğun ifade edildiği alt sosyo-ekonomik sınıfta yer alan kadınlar, yaşlı bakımını aile büyüklerine, eşlerine karşı bir “görev ve vicdani bir sorumluluk” olarak tanımlamıştır. Çünkü onlara göre, kendi büyükleri de önceki neslin tüm sorumluluklarını üstlendikleri için bu kuşaklar arası aktarılan bir kültürel öğredir. Onlara göre, “yaşlıya bakmak atalarına saygının bir ifadesidir.”

Katılımcılardan bir kısmı ise, bakım emeğinin “kadının ev içine hapsedildiği, sosyal yaşamla olan bağlarının koparıldığı, etrafının kalın duvarlarla sarmalandığı, dışarıyı görmelerini engelleyen ve dışarıdakilerinde kendilerini görmelerini engelleyen bir körlük yarattığını” farklı anlatımlarla aktarmışlardır. Çünkü onlar için gündelik işlerinin içine sıkıştırılmış yaşlı bakımı, eğitimlerini, meslek yaşamına dahil olmalarını, sokağa çıkıp diledikleri gibi zaman geçirmeyi, tatil yapmayı ve fark edilmeyi güçleştirmektedir. Bu sorunlar araştırmada daha çok orta sosyo-ekonomik sınıftaki kadınlar tarafından şu ifadelerle aktarılmıştır:

“Annemin işitme sorunu var. Duymuyor ve yaşlı olduğu için yürümekte zorluk çekiyor. Çalışıyorum. 7 yaşında oğlum var. Görümcem ben isteyken gelip oğlum ve annemle ilgileniyor, sağ olsun. Ama onun dışında tüm sorumluluk bende. Eşimin dükkânı var ve geç geliyor eve. O kadar elim kolum bağlı hissediyorum ki. Sanki tek dünyam ev ve işim. Hayatın güzelliklerine pek şahit olamıyorum. Eşimde bana destek olmadığı için çok bunalıyorum.” (O13)

“Dışarıda akıp giden bir hayat var. Ama evde kalmamı gerektirecek temizlik ve bulaşıktan daha önemli bir sorumluluğum var. Yani iki can bana emanet. Bu da benim evde kalma sebebim.” (O7)

“Anneme babama bakıyorum. İkisi de hasta. İnanın ne bir dinlenmem, ne bir tatilim var. Onlara kendi evlerinde bakıyorum. Eşimden ayrıldım. Oğlum evde kendi kendine idare ediyor. Gün oluyor bir ay evime gidemiyorum. Benciller, istiyorlar ki hiç kendi hayatım olmasın. Bize bakmaya mecbursun gibi davranıyorlar. Babam diyor ki evini sat, gel bize yakın bir yerde ev al, gözümüzün önünde ol. Bana sen rahat mısın? diyen yok. Erkek kardeşlerim var, ama benim yaptığımı yapamıyor onlar. Sadece yaparlarsa bir alışveriş yapıyorlar o kadar. Kadın olunca bunlar senin vazifen olarak görülüp, öyle devam ediyor” (O16).

Kadınların anlatılarına baktığımızda, ücret karşılığı yapmadıkları bir emek türü olan bakım emeği, hane içinde üretilen ama görünmeyen bir emek türüdür. Acar Savran’a göre, “kadınların bakım işlerinde harcadıkları emeğin bir özelliği, sahip olduğu duygusal boyutu itibarıyla nicelik olarak ifade edilebilecek bir emek olmayışıdır. Bu yüzden de, ev içinde yapılan bakım işlerinin tüm manevi, duygusal boyutlarıyla emek harcamak olarak kabul edilmesinin yolu, bu emeğin ev-içi (karşılıksız) biçimiyle ücretli bakım işlerinde harcanan emek arasındaki sürekliliğin kurulmasından geçer. Toplumsal yeniden üretimin bir parçası olarak tanımlanan “bakım” kavramı bu sürekliliği kurmayı kolaylaştırır. Böylece bu emeğin toplumsal gerekliliği ne kadar “devasa” bir iş olduğu ortaya çıkar. Başka bir deyişle, kamusal alanda ücretli olduğu için emek zamanı olarak bir nicelikle ifade edilen bakım işleri ile hem maddi bir üründe somutlaşmadığı hem de karşılıksız olduğu için emek zamanı olarak ifade edilmemiş ev içi bakım emeği arasında kurulacak süreklilik, kadınların karşılıksız bakım emeğini görünür hale getirir” (2013: 35).

Çalışmada bakım emeğinin bir karşılığının olmadığını kanıksadıklarını ifade eden kadınlar, “bir ücret karşılığı yok ama en azından yakın çevremiz tarafından değer görülsek, takdir edilsek ona bile razıyız” ifadeleri ile aile ve toplumsal desteğin yoksunluğundan söz etmektedirler. Ekonomik güçlükler nedeniyle bakım işlerinin kadınların yoksulluklarını daha da derinleştirmesi, yaşlı bakımının yoğun emek gerektiren bir süreç olmasından kaynaklı tükenmişlik duygusu, gündelik yaşam ve meslek hayatı arasında dengenin sağlanması yönünde harcanan mesai, değersizleştiklerine duyulan inanç kadınları fiziksel, psikolojik ve ekonomik olarak çok yönlü etkilemektedir. Bu durum onların aktarımlarına göre, kimi zaman eşle ve çocuklarla olan ilişkiye karşı bir tehdit oluşturmakta, kimi zamanda yaşlı bakım sürecinin içinde fiilen bulunmalarından dolayı kendi yaşlılıklarına ilişkin endişelerini artırmaktadır.

6.3. Yaşlı Bakımını Üstlenen Kadınların Bilgi ve Teknik Yetersizlikler Nedeniyle Yaşadığı Sorunlar

Sağlık konusunda farklı uzmanlık alanlarında donanıma sahip kişilerin verdiği hizmet olan formal bakım hizmetinin aksine bu konuda herhangi bir eğitim almamış aile üyelerinin (kız çocuk, gelin, yakın akrabalık ilişkileri) evdeki yaşlı bireylere verdiği hizmet, informal/gayri resmi bakım hizmeti olarak tanımlanmaktadır. Evde bakım hizmetleri uygulaması yaşlı ve yakınları açısından bir takım avantajlar sağlamaktadır. Örneğin, yaşlı bireylere bildikleri bir ortamda bağımsızlıklarını sürdürme fırsatı ve dış dünyadan gelebilecek herhangi bir soruna karşı koruma imkânı sağlamaktadır. Böylelikle evde bakım verilen yaşlılar, yerinde yaşlanma dediğimiz bir süreçle kendilerini daha mutlu ve özgür hissetmekte, çevre ile iletişim kurmaları fiziksel ve psikolojik açıdan iyileşme süreçlerini hızlandırabilmektedir. Bununla birlikte evde bakım uygulaması gereksiz hastaneye yatışları ve hastaların hastanede enfeksiyon kapma riskini de azaltmaktadır. Bu uygulamanın dezavantajı ise, hastaya sürekli bakım sağlayacak bir sağlık çalışanının olmamasıdır (Yağar, 2022: 204).

Yaşlı bakımı konusundaki en temel sorunlardan biri fiziksel güç gerektiren (yürüme ve görme engeli olan, nörolojik sebeplerden dolayı denge problemi yaşayan, ileri derece astım rahatsızlığı, kas ve kemik sistemi zayıfladığı için yatağa bağımlı olan vb. hastalar) bakım hizmetinde teknik araç gereçlere (ayarlanabilir sedye, yürüteç, akülü sandalye, oksijen tüpü, hijyen ürünleri vb.) ihtiyaç duymaktadır. Bununla birlikte teknik araç gereçleri doğru bir biçimde kullanacak uzmanlık bilgisine sahip insan faktörüne de ihtiyaç vardır.

Yapmış olduğumuz çalışmada yaşlı yakınlarına evde bakım veren kadınlar, hasta bakımı konusunda yeterli donanımına ve gerekli teknik malzemelere sahip olmadıkları için zorluk yaşadıklarını şu ifadelerle aktarmışlardır:

“Babam oldukça yaşlı olduğu için kemikleri çok zayıfladı ve üç yıldır yatağa bağımlı yaşıyor. Zorunlu ihtiyaçları için kaldırıyoruz sadece. Ama o da çok zor oluyor. Kilolu olduğu için indirip kaldırmaktan inanın bel fıtığı oldum. Tekerlekli sandalye olsa en azından biraz dışarı hava almaya çıkarırım. Evde bir odadan diğerine götürebiliyorum ancak. Hareket etsin istiyorum. Eşim sağ olsun evde olunca bana yardım ediyor. Tek başına bir kadın için çok zor.”(O5)

“Annemin astımı çok kötü durumda. Gün oluyor ki nefes alamadığı için mosmor kesiliyor. O zaman acile götürüyoruz. Oksijen veriyorlar, sonra eve gönderiyorlar. Eve bir oksijen tüpü alın dediler. Ama nasıl, hangi parayla alacağız. Ancak durumu ağırlaşırsa ambulans çağırıp hastaneye yetiştiriyoruz. Gün geliyor ki ambulans bile bulamıyoruz, paralı çağırarak zorunda kaldığımız zamanlar oluyor. Bazen de komşular yardım ediyor. Ekonomik durumumuz da iyi değil.” (A2)

“Kayınbabam bizimle yaşıyor. Kayınvalidem vefat edince onu yanımıza aldık. Kendisi şeker hastası, arada bir şeker komasına giriyor. Düzenli insülin iğnesi kullanmak gerekiyor. Ben yapıyorum iğnesini. Öğrendim nasıl iğne yapıldığını. Sürekli hemşire çağırma ya da sağlık ekibi bulundurma şansımız yok. Belirli bir geliri olan insanlarız. Ama arada tansiyonu yükseliyor. Ben hasta bakıcı değilim ki nasıl her an müdahale edeyim. Birini bilirsek biri kalıyor. Zor yaşlı bakmak. Yaşlım olduktan sonra bunu çok iyi anladım. Bu konu okullarda okutulsa da herkes ilk yardım gibi şeyleri öğrense. Çok önemli bence, yani hayat kurtarır insan.” (O3)

Yaşlıya bakan kişilerin, yaşlının fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılama konusunda eğitimsiz olması, yaşlı bakımı ile ilgili karşılaşılabilecek sorumluluk ve sorunları bilmemesi bakım yükünü ağırlaştırabilmektedir. Bu durum yaşlı yakınlarının kaygı ve endişe gibi stres yönelimli sorunlar yaşamalarına neden olabilmektedir. Literatürde bu konu ile ilgili yapılan birçok çalışma, bakım veren kişilere yönelik planlı bir eğitim programının uygulanmasının onların bakım yükünü azalttığını ortaya koymuştur. Buna karşılık yaşlıya bakanların, bakım konusunda eğitiminin olmaması, bakım işi ile ilgili davranışları el yordamıyla ya da etrafındaki kişilerin yardımıyla yapması iş yüklerini daha uzun bir zaman dilimine yaymalarına neden olmaktadır (Özkul ve Kalaycı, 2018: 17).

Taşdelen ve Ateş, yapmış oldukları çalışmada bakım verenlerin %83,6'sının kadın olduğunu ortaya koyarken sosyo-demografik özellikler açısından %47,5'inin ilkökul mezunu, %63,3'ünün ise ev kadını olduğunu ortaya koymuştur. Eğitim imkânlarına erişemeyen ve bakım veren kişilerin %84,2'sinin bakım konusunda deneyimi olmadığını tespit eden bu çalışmada kadınlardan %32,8'i bakım konusunda eğitim alma ihtiyaç ve taleplerinin olduğunu dile getirmişlerdir (2012: 25).

Yaşlı bakımı konusunda tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetleri ve buna ilişkin uzmanlık bilgisi gerekli olmakla birlikte sosyal ve psikolojik destek vermek ve bu konuda bilgi sahibi olmak da önemli bir yere sahiptir. Bu noktada çalışmada, yaşlı bakım hizmeti veren kadınların karşılaştıkları sorunlardan biri de depresyon, ankisiyete gibi psikolojik rahatsızlık yaşayan yaşlı bireylere nasıl bir uygulama yapılacağı konusudur. Çünkü bu alan da fiziksel rahatsızlıklara ilişkin bilgi gibi profesyonel bir bilgi gerektirir. Bu konuda katılımcılar şunları aktarmışlardır:

“Eşimle boşanalı yaklaşık dört yıl oldu. Boşanmadan sonra annem de kendi evinde yalnız yaşıyordu, yanıma aldım. Annem çok sinirli ve öfkeli bir insan. Sürekli geçmiş yaşantılarından dolayı şikayetçi. Gece uykuları da yok. Psikoloğa götürdüm, ankisiyete dedi, ilaç verdi. Ama kullandığı başka bir sürü ilacı olduğu için onu kullanmadı. Doktorada bir daha gidemedik. Bu parasal olarak sürdürülebilir bir şey değil. Alıp karşıma konuşuyorum ama işe yaramıyor. Bende zihnen çok yoruldum. Hem boşanma süreci hem annemin sızlanmaları hem işimin zorluğu beni çok yıprattı. Çaresiz hissediyorum kendimi.” (O9)

“Benim yaşlılarım çok negatif insanlar. Ne biliyim bir hallerine şükretseler. Bu yaşına kadar bakalım biz gelebilecek miyiz? Kendileri bu yaşa kadar yaşamışlar, torun görmüşler. Biz çocuklarımızın evlendiğini görebilecek miyiz? Sürekli şikâyetçiler. İnanın ev, bulaşık, yemek derken bir de onların bunalımını çekemiyorum.” (A20)

Yaşlı bakımı, gerek fiziksel gerekse psikolojik konularda uzmanlık bilgisini gerektirmektedir. O yüzden bu konuda eğitim almış, kurumsal bir çatı altında bu mesleği icra eden ve formal/resmi düzeyde yaşlı bakımı ile ilgilenen kişilerden ücret karşılığı alınan hizmet maliyet açısından ailelerin bütçesini zorlarken diğer taraftan sağlıklı bir yaşlılık sürecinin geçirilmesi noktasında büyük avantajlar sağlamaktadır. Yaşlı bakımı, fizyoterapistlerden farklı branş doktorlarına, hemşiresinden hasta bakıcısına ve psikoloğuna kadar geniş bir yelpazeyi içine alan interdisipliner bir bakım çeşitliliğini içermektedir.

6.4. Yaşlı Bakımını Üstlenen Kadınların Zaman Kullanımına İlişkin Yaşadığı Problemler

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD, 2013)’nün raporunda zaman yoksulluğu, gerek işgücü piyasasında gelir karşılığında gerekse ev içi işlerde ücretsiz çalışmaya ayrılan zaman nedeniyle dinlenme ve serbest zaman etkinlikleri için yeterli zamanın kalmaması olarak tanımlanmaktadır. Antonopoulos ve Hirnvay’a göre, bakım yükü nedeniyle kadınların maruz kaldıkları zaman yoksulluğu, onların insani kapasitelerini tüketerek, boş zaman, kişisel bakım ve uyku için ayırdıkları zamanın zorunlu olarak kısıtlamasına yol açmaktadır. Masterson ve diğerlerinin aktardığı araştırmanın sonuçlarına göre ise, Türkiye’de zaman yoksulluğuna en yüksek oranda maruz kalanlar, yoksul hanelerde yaşayan kadınlardır. Araştırma zaman yoksulu olan on milyon bireyin yaklaşık bir milyonunu, hane içinde yalnızca bakım işleriyle uzun saatler meşgul olan kadınların oluşturduğunu göstermektedir (Antonopoulos ve Hirnvay, 2010: 8’den akt. Özateş Gelmez, 2016: 112).

TÜİK’in ilk defa 2006 yılında yaptığı *Zaman Kullanım Araştırması*’nın ikincisi 2014-2015 yılları arasını kapsayacak şekilde tekrar yapılmıştır. Türkiye’de 15 yaş ve üzeri olan fertlerin 24 saat boyunca yapmış oldukları faaliyetleri inceleyen bu araştırma, ücretli ve ücretsiz emek açısından kişi başına düşen ortalama süreyi saat cinsinden hesaplamıştır. Bu araştırmada çalışma durumuna göre, hane halkı ve aile bakımına ayrılan zaman incelendiğinde; 15 ve daha yukarı yaşta çalışan bireylerin bakım işine ayırdıkları zaman 1 saat 34 dakika olarak hesaplanırken çalışmayan fertler için bu süre 3 saat 47 dakika olarak hesaplanmıştır. Hane halkı ve aile bakımına ayrılan zaman çalışma durumuna ve cinsiyete göre incelendiğinde; kadınların günde ortalama 3 saat 31 dakika, çalışan erkeklerin ise 46 dakika bakım işine zaman ayırdığını ortaya koymuştur. Bu durumda çalışan kadınlar aile bakımına erkeklerden 5 kat daha fazla zaman ayırmaktadır. Dolayısıyla bakım işinin önemli bir bölümünü üstlenen kadınlar kendi kişisel gelişimlerine ayırması gereken zamanın önemli bir kısmını buraya aktararak zamansal açıdan ciddi bir yoksulluk da yaşamaktadırlar (<https://data.tuik.gov.tr>).

Yaptığımız araştırmada çalışan kadınlar, ev içi sorumluluklar ile meslek yaşamının birlikte sürdürülmesi noktasında çifte mesainin fiziksel ve ruhsal açıdan kendilerini yıpratmış olduğunu dile getirmişlerdir. Onlara göre yaşının sağlık problemi arttıkça bakım için harcanan zaman da artmakta ve bu durum daha fazla fedakârlık gerektirdiği için yaşam kalitelerini düşürmektedir. Katılımcılar bu konudaki deneyimlerini şu cümlelerle aktarmışlardır:

“Kayınvalidem kilolu olduğu için zor yürüyor. Ben bir şirkette aşçı olarak çalışıyorum. Eve gelene kadar benim kız ilgileniyor. Ama akşam eve geldiğimde pestilim çıktığı için banyosunu yaptırma, diğer işlerini görme konusunda zorlanıyorum. Sağlıklı olup kendine bakacak durumda olsa çok iyi olurdu. Ama napacaksın istemekle olmuyor. Biz de yaşlanacağız ilerde.” (A9)

İster çalışan isterse çalışmayan kadın olsun aile içinde bakım emeğinin beraberinde getirdiği iş yükü birçok probleminde yaşanmasına sebep olmaktadır. Emek yoğun bakım süreci kadınların sosyal yaşam fırsatlarına erişimini engellerken aynı zamanda kendilerine ayırdıkları zaman konusundaki sınırlılıkları da beraberinde getirmektedir. Bu süreç kadın açısından zamanı planlama ve efektif kullanma konusunda özel bir çabayı da gerekli kılmaktadır. Çalışma kapsamında kadınlar, bir işte çalışıyor olsun ya da olmasınlar yaşlı bakımının tek başına emek yoğun bir iş yükü olduğunu, kendi öz bakımlarına yeterince zaman ayıramadıklarını dile getirmişlerdir. Çalışma kapsamında ebeveynlerinin bakımını üstlenen kadınların önemli bir kısmı kendi yaşamlarına ilişkin yapmak istediklerini sürekli ertelemek zorunda kaldıklarını şu ifadelerle belirtmişlerdir:

“Aslında evde ev işleri, yemek, yaşlıların bakımı derken akşam oluyor. İnanın yirmi dört saat bana yetmiyor. Kendimi unuttum. Anne-babamın sağlığını korumaya çalışırken, onları daha fazla nasıl rahat ettiririm diye uğraşırken kendimi unuttum inanın. Şöyle söyleyeyim size, günün sonunda aynada kendimi pespaye bir halde görünce kendimi bıraktığımı anlıyorum ve kendimi çok bakımsız görüyorum.” (O6)

“Ben babama kardeşlerimle dönüşümlü bakıyorum. Babam benimle birlikte yaşıyor. Boşandım, bir oğlum var. Çalıştığım için ben evde olmadığım zaman kız kardeşim babama bakıyor. Çünkü unutkanlığı çok ilerledi. Doktor Alzheimer başlangıcı dedi. Ev işi, babamın bakımı ile iş arasında gidip gelirken inanın çok yoruluyorum. Saçımı boyatmayı bıraktım, kuaförde çok zaman harcıyorum diye. Öğlen aralarında bile yemeğe gitmek yerine eve gelip bir ihtiyaç var mı diye bakıyorum. Arkadaş ve akraba çevremden de uzaklaştım.” (O15)

“Anne-babam eskiden köyde kendi başlarına idare ediyordu. Şimdi yanımıza aldık. Şükür hayattalar. Şikâyet gibi olsun istemem ama eskiden sadece çocukların bakımı bir de başkalarının evine gittiğim temizlik işi vardı. Şimdi yaşlılar da eklenince yüküm ağırlaştı.” (A16)

“Kayınvalidem bizimle yaşıyor. Demans hastası aynı zamanda. Yemeğini önüne koyduğum zaman yerlere döke saça yiyor. Masaya oturtuyorum, tepsi, tabak koyuyorum, önüne önlük bağılıyorum ama yemekten sonra her taraf kirleniyor. Sürekli temizlik yap, topla, ilaçlarını ver, banyosunu yaptır, giydir derken bir bakıyorum akşam olmuş. Ancak yatıp da uyursam o zaman dinleniyorum. Anlayacağın kendime ayıracak zamanım yok.” (O17)

Görüşme yapılan kadınlardan alt sosyo-ekonomik sınıftan katılımcılar, kısmen de olsa yakın komşuluk ilişkilerini birbirlerine oturmaya giderek devam ettirdiklerini, kışlık hazırlıklar yapmak için bir araya geldiklerini ifade etmişlerdir. Bunlar evden çok uzaklaşmadan yaşlıya da yalnız bırakmayacak şekilde yapılan işler olduğu için bakım verenler açısından işlevseldir. Onların ifadelerine göre; pikniğe gitmek, tatile gitmek, uzaktaki bir düğüne gitmek evin sınırlarından uzaklaşmayı gerektirdiği için bu pek mümkün değildir. Yaşlı bakımı çalışmayan kadını ev ve eve yakın sosyal alanlarla sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla kamusal yaşamda farklı platformlarda bulunma imkânı özellikle çalışmayan kadın açısından zor görünmektedir. Buna karşılık çalışan kadın için bir mesleğe sahip olmak sosyal yaşamla temas etmeyi kolaylaştırdığı, kendini ifade edebilecek bir alan oluşturduğu için çok önemli bir sosyalleşme imkânı da sunmaktadır.

Çalışmada dikkat çeken diğer bir husus ise, kadınlar toplumsal sınıf fark etmeksizin özel yaşamlarına özen gösterecek zamanı bulamadıklarını ve bu durumun bir müddet sonra “bıkkınlık ve boş vermişlik” duygularını tetiklediğini ifade etmişlerdir. Araştırma bulgularına göre, kadınlar tarafından özellikle eş ve çocuklardan ev içi işler konusunda destek alamamaları, emeklerinin bir ücret karşılığının olmaması, buna karşılık yaşlı bakımının incelik ve özen isteyen bir hassasiyeti gerektirmesinin oldukça yıpratıcı bir süreç olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır. Kadınların söylemlerinde emek yoğun bakım hizmeti gündelik yaşam açısından kısır bir döngünün yeniden ve yeniden üretilmesine de neden olmaktadır.

6.5. Yaşlı Bakımının Aile İçi İlişkilere Yansıyan Boyutları

Evde yaşlıya bakan kadınların yaşadıkları problemlerden biri ve belki de onların deyimiyle en önemlisi yaşlı bakımının eşler arası ilişki dinamiklerini zaman zaman olumsuz yönde etkilemesidir. Çalışma boyunca karşılaştığımız en çok dile getirilen hususlardan biri, yaşlı ve ona bakan kadının yakınlık derecesidir. Şöyle ki, kadın kendi anne/babasına bakıyorsa eşi tarafından zaman zaman şikâyet konusu olabilmektedir. Diğer taraftan kayınvalidesine/kayınbabasına bakıyorsa kadın açısından şikâyet ve tartışma konusu olabilmektedir. Çalışmaya katılan kadınların bir kısmı bu durumun eşler arası ilişkilerde aile içi sorunlara sebep olurken aynı zamanda çocuklarının da aile içindeki tartışmalardan etkilendiğini dile getirmişlerdir. Bu konuda kadınlar deneyimlerini şu ifadelerle aktarmışlardır:

“Ben eşimin annesine bakıyorum. Ama kayınvalidem biraz huysuz birisidir. Sürekli yaptığım işe bir kabahat bulur ve mutlaka bir yolunu bulup bunu ya sofrada ya da misafirlerin yanında söyler. Sonra biz eşimle tartışırız bu yüzden. Emeğimi görmediğine mi yanayım, eşimle aramın açıldığına mı? Maalesef benim eşimde hep annesinin tarafını tutar. Çoğu zaman ağzımızın tadı kaçır senin anlayacağın.” (A6)

“Eşimin anne-babası bende kalıyor iki yıldır. Kayınbabam bir gün düştü kalça kemiğini kırdı. Benim eşim tek çocuk. Kayınbabam düştükten sonra ikisini de yanımıza bir aldık odur budur ben bakıyorum. Ameliyat olduktan sonra indirip kaldırmak zordu, tek başıma yapamıyordum. Bakıcı tutacak gelirimiz de yok. Çocukların masrafından kıstık, onlara harcadık. Benim ne bir aile düzenim ne de çocuklarımla baş başa geçireceğim güzel bir zamanım kalmadı. Sanki evliliği hasta bakıcısı olmak için yapmışım. Demek ki bu da benim kaderim.” (A14)

“Ben anneme bakıyorum. Önce kısa süreliğine yanımıza aldık. Sonra kendi evine gidecekti. Ama rahatsızlıkları çıkınca bırakamadım. Ben eşimden boşanalı üç yıl oluyor. Bir gün eski eşim bana annene verdiğin değer kadar bana değer vermiyorsun dedi. Eşin mi annem mi desen kimi seçerdin? dedi. Bu ne kadar ağırına gitti. Yaşlı demek çocuk demek, ilgi istiyor, bakım istiyor. Nasıl bir seçim yapayım. Bundan sonra eşimden iyice uzaklaştım ve ipler koptu ve sonra da boşandık. Annem bahane oldu aslında.” (O11)

Yaşlı bakım sorumluluğunun çoğunlukla aile üyeleri ve özellikle de kadınlar tarafından karşılanması, bu süreçle zaman zaman yalnız başına mücadele etmek zorunda kalmaları yaşlı bakan kadınların endişe ve stres düzeyini etkilemektedir. Bu süreçle baş etme yöntemleri bakım veren kişinin yaşına, bakım verdiği kişi ile kurduğu etkileşim ağına, yaşlılığa ilişkin kültürel anlam kodlarına, yaşlının bakım yüküne bağlı olarak değişebilmektedir. Bu konuda katılımcılar şunları aktarmıştır:

“Kayınvalidem koah hastası. Bazen krizi geliyor. Hastaneye zor yetiştiriyoruz. O hastalanınca eşimde sinirli oluyor. Annesine bir şey olacak diye korkuyor. Beni düşünen yok. Hem çoluk-çocuğun hem de yaşlının peşinde koşmaktan ben de hasta oldum. Varsa yoksa annesi. İnanın artık kaldıramıyorum bazı şeyleri.” (A11)

“Kayınvalidem ve kayınbabamın bakım yükü benim üzerimde. Kayınvalidem biraz sinirli. Kayınvalidem sürekli evde eşimle benim aramı açan konuşmalar yapıyor. Evlendiğimden beri pek sevemedik birbirimizi. Yemek yaptığımda bazen elinin tersiyle tabağı itiyor, beğenmiyor yani. Eşimde kalk başka bir şey hazırla diyor. Demiyor ki bu kadında akşama kadar yorulmuştur. İçimden kızıyorum ama huzursuzluk olmasın diye susuyorum.” (A13)

Yaşlı bakımı konusunda büyük sorumluluklar üstlenen her iki sınıftan kadınlar görüşmeler esnasında, özellikle ciddi rahatsızlığı olan ve sürekli ilgi gerektiren yaşlı bakımının bakım veren kişiye yoğun stres ve endişe yarattığını dile getirmişlerdir. Yaşlı bakımı konusunda aileden destek bulamadıkları için yalnız kaldıklarını, yoğun baskı altında olduklarını ve bu durumun panik atak gibi rahatsızlıkları tetiklediğinin altını çizmişlerdir. Özellikle pandemi sürecinde bakım yükleri iki katına çıktığı için antidepresan kullanmak zorunda olduklarını ifade eden katılımcılara rastlanmıştır.

Araştırma bulgularına göre kadınların aile içi ilişkilerde yaşlı-eş-çocuk arasındaki dengeyi sağlama konusunda yoğun çaba sergiledikleri bilgisine ulaşılmıştır. Bu durumun kendilerini mental ve fiziksel olarak yıpratıldığını dile getiren kadın katılımcılar zamanlarının büyük bir kısmını aile bireylerinin memnuniyeti ve konforu için harcadıklarını ifade etmişlerdir.

6.6. Yaşlı Bakımını Üstlenen Kadınların Sosyal Yaşama Katılım Noktasında Yaşadığı Sınırlılıklar

Her gün tekrarlanan, aynı rutin içerisinde ilerleyen ev içi sorumluluklar (temizlik, bulaşık, yemek yapmak, çocuk/engelli ya da yaşlı bakmak vb.) kadınların toplumsal yaşamdan soyutlanmasına neden olurken aynı zamanda sosyal yaşamın pek çok alanında yeteneklerini geliştirme ve kendini ifade etme açısından yoksunluklar yaşamasına da neden olmaktadır. Hane içi sorumlulukların kadınların hareket kabiliyetini ve zamanlarını sınırlaması onların sosyo-kültürel ve ekonomik yaşama dair haklarını da kısıtlamaktadır (Özateş Gelmez, 2014: 22).

Yaşlı bakım emeğinin ücret karşılığının olmaması ve kadını ev içi alanla sınırlaması bakım işinin kadın açısından daha sancılı olmasına sebep olmaktadır. Yaşlının herhangi bir sağlık probleminin ya da sürekli bakıma ihtiyaç doğuracak bir engelinin olup olmaması kadının iş yükünü belirleyen önemli hususlardır. Bu durumda yaşlı bakan kişi, hem kendine zaman ayırma hem de kendini daha iyi hissedecek bir hobi ile uğraşma noktasında yoksunluk yaşayabilmektedir. Bu konuya Ersoy ve Arpacı'nın *“Aile Ortamında Yaşlı Bakımında Gelin-Yaşlı İlişkileri”* başlıklı çalışması örnek olarak verilebilir. Ersoy ve Arpacı, Ankara'da orta sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerde yaşayan ve yaşlı bakan gelinler üzerine bir çalışma yürütmüştür. Bu çalışmanın bulgularına göre; gelinlerin yaşlı bakımında en çok karşılaştıkları sosyal sorun, evde yaşlı olduğu için gelinin sosyal faaliyetlere katılamaması ve bu durumun

onu olumsuz etkilemesidir (%38,4). Yaşlı bakımının fazla zaman alması nedeni ile gelinlerin %36,1'i hobilerini gerçekleştiremediklerini belirtmiştir. Ayrıca gelinler, yaşlıların kendilerinin bazı faaliyetlerini engellediğini ve onları denetlemeye çalıştığını ifade ederlerken yaşlıların bu tür davranışlarını da yadırgadıklarını aktarmışlardır (%34,8) (2001: 361).

Bakım işi, ev işinde olduğu gibi kadını özel alanla sınırlandırdığı için sosyal yaşam alanlarındaki farklı etkinliklere (tiyatro, sinema, çeşitli kurslar, spor vb.) katılım konusunda da engeller oluşturabilmektedir. Bakım verilen yaşlının ne ölçüde bakıma ihtiyacı olduğu da sosyal ilişkilere katılımı etkiler. Eğer yaşlı bakımı sadece alışveriş, temizlik, fatura yatırma ve ilaçlarını temin etme gibi görece daha gündelik işlere dönükse kadın biraz daha fazla serbest zamana sahip olabilir. Dolayısıyla akrabalık ve arkadaşlık ilişkilerini sürdürme, mesleğini devam ettirme, kendini geliştirme noktasında esnek zaman kullanımı ile birlikte bakım işini de rahatlıkla sürdürebilir. Buna karşılık yatağa bağımlı, ağır kronik rahatsızlığı nedeniyle sürekli bakım gerektiren (yemek yedirme, altını değiştirme, yıkama, egzersiz yaptırma, pansuman yapma, ilaçlarını düzenli olarak verme vb.) bir yaşlıyla ilgileniyorsa harcanan zaman ve bakım yükü de bir o kadar ağır olacaktır. Bu durumda bakım veren kadın için sosyal ilişkilerini ve mesleğini sürdürme noktasında sorunlar oluşabilmektedir. Çünkü yaşlı birey devamlılık gerektiren ve kimi zamanda acil olarak müdahale edilmesi gereken bir bakım desteğine ihtiyaç duyabilir. Yapmış olduğumuz çalışmada bu iki kategoriden kadın katılımcılara rastlanmıştır. Bu konudaki aktarımları ise şu şekildedir:

“Annem ve babam kendi evlerinde yaşıyorlar. Ben de boşandım ve iki kızım ile birlikte kendi evimizde yaşıyoruz. Ama evimiz annelere yürüme mesafesiyle çok yakın. Pazara gittiğimde onlara da bir şeyler alıyorum. Markete gittiğimde arayıp ihtiyaçları var mı diye soruyorum. Cam, kapı silineceği zaman yardıma gidiyorum ya da fatura varsa ödemelerini yapıyorum. Çoğu zaman evimde yemek yapıp onlara yemek taşıyorum. Bütün bunlar çok zamanımı alsa da çok şükür annemle babam kendi kendine yetebiliyor. Kendi işlerime ve arkadaş buluşmalarına zaman ayırabiliyorum. Yürüyüş yapıyorum, el sanatları kursuna gidiyorum haftada iki kere.” (O18).

“Babamın duyma problemi var. Bir de idrarını tutamıyor. Zamanında kulaklık taktıralım, ameliyat yaptırılalım dedik. Duyma sorununun var baba dedik. O da bunu gurur meselesi yaptı, ameliyat olmak istemedi. Şimdi dışarı tek başına çıkaramıyoruz, arabaların kornasını duymuyor. Doktor kasları zayıfladığı için idrarını tutamıyor dedi. Bez bağlıyoruz, tualete gittiğinde her tarafı pisletiyor. Arkasından mutlaka temizlemem gerekiyor. Yalnız başına bırakılacak gibi değil. Ne bir komşu yüzü görüyorum, ne de çarşı pazar. Eve mahkûm oldum.” (A15)

Araştırmada karşımıza çıkan önemli bir bulgu, çalışan kadınların yaşlı bakımını zaman zaman diğer aile üyeleri ya da yakın çevreleri ile (erkek kardeş, kız kardeş, gelin, akraba ve komşu) paylaştığı için sosyal gruplara en azından mesleki gruplara (iş arkadaşları, sosyal arkadaşları vb.) katıldıklarını ve bu durumun kendilerine iyi geldiğini belirtmişlerdir. Onlara göre, her ne kadar yaşlı bakımı-ev işi ve mesleki sorumluluk üçgeni yoğun mesai gerektirse de işe gitmenin, farklı insanlarla belirli saatler arasında da olsa da vakit geçirmenin, iş çıkışı birkaç yere uğrayarak eve dönmeyen bile kendilerine iyi geldiğini, bunun bir aktivite olduğunu belirtmişlerdir. Aksi takdirde ev içinde sürekli aynı işle meşgul olmanın bir süre sonra bıkkınlık doğuracağını vurgulamışlardır (A5, O18).

6.7. Yaşlı Bakım Emeğinin Kadın Açısından Yarattığı Ekonomik Problemler

Acar Savran'a göre, erkeklerin bakım ve ev işlerini, iş paylaşımından söz etmeyi mümkün kılacak şekilde üstlenmeleri, ancak her ikisi de ev dışında tam gün çalışan ve işlerinin statüsü de ücretleri de eşit olan çiftlerin durumunda gerçekleşir. Bu da genellikle, her ikisi de meslek sahibi olan üst-orta sınıftan çiftler için söz konusudur. Acar Savran'ın tespitinden yola çıktığımızda; ekonomik gelir ve mesleki durum, çiftlerin bakım işlerinde üstlenecekleri sorumlulukları biçimlendiren iki önemli parametredir. Yapmış olduğumuz bu çalışmanın sahasını oluşturan alt ve orta sınıftan kadınlar, ister meslek sahibi olsun isterse olmasın, genellikle ataerkil söylemlerin gölgesinde bakım işlerini sürdürdüklerini aktarmışlardır (2013: 23).

Kadınların bakım işlerini sürdürürken karşılaştıkları zorlukların derecesi içinde bulunulan sınıfsal yapıya göre şekillenmektedir. Ekonomik koşullar, yaşlı bakımı için gerekli olan teknik malzemelere erişim olanaklarını (oksijen tüpü, hijyenik malzemeler, ilaçlar vb.), sağlıklı beslenebilmek için gerekli olan temel gıdaya erişim imkânlarını, hareket sınırlılıklarını ortadan kaldıran ergonomik konut tasarımını belirlemektedir. Ekonomik durumu iyi olan ailelerde yaşlı bakımına ilişkin sahip olunan imkânlar hem yaşlıya bakan kişinin hem de yaşlının yaşam standardını yükseltmektedir.

Öztop, Şener ve Güven'e göre, yaşlıların bakımında birincil olarak eşler, kız çocukları, gelinler olarak kadınlar sorumlu tutulmaktadır. Gelir getiren bir işte çalışmama, çalışması durumunda iş ortamında geciken terfiler ve düşük ücretler nedeniyle bakım veren kadınlar, ilerleyen yıllarda düşük emekli maaşları ile ekonomik zorluklar yaşamaktadırlar. Özellikle yaşlı bireyin bakımı nedeniyle işlerinden ayrılan ve gelecekle ilgili planlarından vazgeçmek zorunda kalan kadınlar, bir süre sonra bu durumdan yaşlı bireyleri sorumlu tutarak öfke duyabilmektedirler (2008: 45).

Araştırmaya katılan katılımcılardan O12, yaşlı bakımını üstlenmesi gerektiği için eşiyle birlikte çalıştığı atölyeyi bırakmak zorunda kaldığını şu sözlerle aktarmıştır:

“Aslında benim terzilik konusunda becerim iyidir. Eşim de terzi, bir atölyemiz var. Birlikte çalışıyorduk. Ama kayınvalidem ile kayınbabamın bakımı olunca artık yetişemez oldum. Onlar kendi evlerinde kalıyor. Önce kendi evimin temizliğini, yemeğini yapıp sonra onlara yemek taşıyordum. Evlerini temizliyordum. Atölyeye gidip işlere bakıyordum. Bakım böyle çok yoruluyorum, terzilik sevdasından vazgeçtim. Çalışmaya devam etseydim hem daha çok kazanırdık hem de benim de kendi param olurdu.”

Aylaz, vd.'nin evde bakım vericilerin yaşam memnuniyeti ile bakım yükleri arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında bakım vericilerin ekonomik doyumun önemli bir yere sahip olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Ekonomik geliri iyi olanların yaşlı bakarken yaşam doyumlarının yüksek olduğu ortaya konmuştur. Onlara göre, birçok araştırmada benzer sonuçları ortaya koymaktadır. Bu araştırmalara göre, bakım verenlerin gelirinin giderinden az olması bakım yükünün artmasına sebep olmaktadır. Buna karşılık bakım veren kişinin ekonomik açıdan daha rahat olması yaşam doyumunu pozitif açıdan etkilemektedir. Çünkü ekonomik imkânlar bakım veren kişinin bakım yükünü de azaltmaktadır (2018: 509).

Yapmış olduğumuz çalışmanın bulgularında ise, ekonomik açıdan yetersizliklerin dışarıdan hizmet alımını, yaşlının bakımı için gerekli olan asgari ölçüde teknik malzemelere erişimini, beslenme biçimini, yaşadığı konut tipini olumsuz yönde etkilediği ile ilgili söylemlere rastlanmıştır. Özellikle pandemi sürecinde yaşlı bakım yüklerinin ekonomik açıdan daha zorlayıcı olduğunu her iki sınıftan görüşmeciler sıklıkla dile getirmişlerdir. Pandemi sürecinde hastanelerin kalabalık olması, buna karşılık özel hastane imkânlarına ekonomik yetersizlik nedeniyle ulaşamamaları yaşlı bireylerden bir kısmının hastalığının zorlu geçmesine sebep olduğu bildirilmiştir.

Yaşlı bakım emeğinin kadını ev içi alanla sınırlaması ve yapılan işin ücret karşılığının olmaması maddi güvensizliğe ve kadın yoksulluğunun derinleşmesine sebep olduğu söylenebilir. Araştırma boyunca bakım işlerinin yükünden dolayı kurumsal bir çatı altında ücretli bir işte çalışma olanaklarından mahrum kalan ya da eğitimlerini tamamlasalar da meslek edinme konusunda sorun yaşayan kadın katılımcılara rastlanmıştır. Araştırmada, maddi problemlerin özellikle bakım veren kişilerin kendi yaşlılık dönemlerine ilişkin gelecek kaygılarını artırdığı, yaşlı bakımının maddi açıdan külfetli bir bakım işi olması nedeniyle birikim yapamadıkları bilgisine ulaşılmıştır.

Tüm bu verilerin dışında çalışma kapsamında karşımıza çıkan önemli bir husus da, “hatır karşılığı” olarak yaşlı bireyin maaşını bakım yapan kişiye verdiği durumlarla karşılaşmış olmasıdır. Özmete, yapmış olduğu bir çalışmada yaşlı ebeveynlerin en çok maddi yardımı birlikte oturduğu ve kendisine bakan çocuklarına verdiğini ortaya koymuştur. Özmete'nin yapmış olduğu bu çalışmada, birlikte yaşadığı ve kendisine her anlamda destek olan çocuklarına finansal açıdan yardım ettiklerini belirten yaşlılar, emeklilik maaşlarını çocuklarıyla paylaştıklarını, bu durumun kuşaklararası dayanışmanın varlığını da ortaya koyduğunu ifade etmişlerdir (2017: 49). Benzer bulgular, bu çalışmada da karşımıza çıkmıştır. Yaşlı ebeveyninin emeklilik maaşını bakım karşılığı alan kişilere özellikle orta sosyo-ekonomik kesimde rastlanmıştır. Bu konuda katılımcılar şunları aktarmıştır:

“Biz üç kız kardeşiz. Anneme dönüşümlü bakıyoruz. Altı ay birimiz bakıyor, diğer altı ay öbür kardeşim bakıyor. Annemin emeklilik maaşını bankadan ben çekiyorum. Bir kısmını ileride annemin vefatı durumunda lazım olur diye ayırıp diğer kısmını da ihtiyaçlarına veriyorum. Ablam ise bakıcı kadın tutup annemin emekli maaşını ona veriyor. Ablam çok yorulmadan sadece bakıcıya ne yapması gerektiğini söylüyor. Yani annemin emekli maaşını hepimiz baktığımız ay boyunca alıp onu kendimize göre değerlendiriyoruz.” (O19)

“Annem ev hanımı. Babam emekli memur. Ben tek kardeşim. Babam bir gün dedi ki; emekli maaşımı ya huzurevine vereceğim onlar bize bakacak ya da sana vereceğim sen bakacaksın. Ne dersin dedi. Ben de baba ben alıyorum maaşını, hem temiz temiz bakarım, hem de paran aile içinde kalır. Öyle anlaştık babamla. Evi vardı, onu da kiraya verdik. Oradan gelen kira geliri, bir de babamın emekli maaşı bizi çok güzel geçindiriyor. Hem babama nasıl bakıyorlar diye endişe etmiyorum. Hem de babamın parasını biz kullanıyoruz.” (08)

Böylelikle hem bakıma ihtiyaç duyan yaşlı bireyler çocuklarına maddi anlamda yük olmaktan çıkmakta hem de bakım verici kişiye karşı bir mahcubiyet duymamaktadırlar. Bu durum, Özmeye'nin de belirttiği gibi kuşaklararası dayanışma örüntülerinin bir yansıması olarak da değerlendirilebilir.

6.8. Yaşlı Bakım Sürecinde Konut Tipinin Yarattığı Problemler

Yaşlı bakımı konusundaki temel sorunsallardan biri de konut tipidir ve bu durum yapılan bu çalışmada kadınlar tarafından farklı şekillerde dile getirilmiştir. Özellikle gecekonuda yaşayan ve kalabalık nüfusa sahip olan ailelerde kadınlar, yaşlıların bakım sürecinde bir takım sorunları daha derinden hissettiklerini dile getirmişlerdir. Kış aylarında tek bir odada ısınmak ve yaşamak durumunda olduklarında çocuk ve yaşlının aynı mekâna sıkışmasının kadınları çaresizliğe sürüklediği görüşmelerden ve gözlem notlarından elde edilen önemli bir detaydır. Bu konuda kadın katılımcılar deneyimlerini şu şekilde aktarmışlardır:

“Kayınvalidemle aynı evde birlikte yaşıyoruz. Zaman zaman çok bunaldığım oluyor. Çünkü sobalı evde çoluk-çocuk bir de yaşlı olunca bağırsık çağrış bir ortamımız oluyor. Haliyle kayınvalidem gürültü istemiyor. Çocuklarda evin içinde oraya buraya koşuşturuyor. Böyle evin içine sıkıştığımız kış aylarında özellikle çekilmez oluyor. Yazın neyse balkonda içerde bir şekilde vakit geçiyor.” (A5)

“Yaşlı bakmak için, özellikle de hasta bir yaşlınız varsa en güzeli müstakil evler. Apartman hayatı zor oluyor. Benim eşimin anne babası apartmanda kendi evlerinde yaşıyorlar. Kayınbabamın böbrek yetmezliği var. Diyalize giriyor. Ambulans çağırıyoruz. Ama pandemide ambulans bulmak da zorlandık. Apartmandan indirmek, arabaya bindirmek zor. Ambulans bulamadığımızda komşular eşime yardım ediyordu da öyle indiriyorlardı.” (O1)

Apartmanda yaşayan kadınların sorunları genellikle fiziksel rahatsızlığı olan yaşlıların dışarıya çıkarılması sorunudur. Özellikle çok katlı apartmanlarda asansörün olmaması ciddi problem olarak dile getirilmiştir.

Yaşlılıkla birlikte fiziksel süreçlerde meydana gelen deformasyonlar, duygusal açıdan daha alingan olmaları, bir taraftan aile ve toplum desteğine ihtiyaç duyarlarken diğer taraftan yalnız kalıp kafa dinlemek istemeleri mekânsal konularda sınırlılık yaşayan aileler için zorlu bir süreci de beraberinde getirmektedir. Günlük yaşam aktivitelerini daha bağımsız bir şekilde sürdürebilmek için apartman ya da gecekondu yaşamında mekânın da buna göre dizayn edilmesi hayati önem taşımaktadır. Özellikle yaşlıların kemik yapısının zayıf olması nedeniyle düşme, çarpma ve kazalarda sağlıklı bir insana göre daha hassas olduğunu ve yaralanma ile ölüm vakalarının olabileceğini akıldan çıkarmamak gerekmektedir. Bu nedenle özellikle dubleks evler gibi konut içinde merdivenli iniş-çıkışların olması, çok katlı apartmanlarda asansörün olmaması, küvet gibi yüksek girişli banyo sisteminin olması, diz ve sırt ağrıları ya da yürüme engeli olan bireyler için alafanga tuvaletlerin olmayışı yaşlı sağlığını ve yaşlının yaşamsal konforunu olumsuz yönde etkileyebilen unsurlardır. Dolayısıyla konutun tipi ve niteliğinin yaşlı bireyler için sağlıklı ve ihtiyacı karşılayacak şekilde yapılmaması hem bakım veren hem de bakım alan kişiyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Yaşlılık dönemi ile birlikte bazı fizyolojik değişimlere (hareket kısıtlılıkları, bilişsel değişimler, duyu kayıpları vb.) bağlı olarak yaşlılar fiziksel koşulların iyileştirilmesine yönelik bir beklenti içine girebilirler. Bu nedenle yaşlı bireylerin yaşamında meydana gelen değişimlere paralel olarak mekânın karakteristik özelliklerinin onların gereksinimleri göz önünde bulundurularak bağımsız hareket etmelerini sağlayacak biçimde yeniden tasarlanması gerekebilir (Zorlu, 2017: 41).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de yaşlı nüfusun oransal olarak giderek artması, fiziksel ve ruhsal hastalıklara yaşlılık döneminde görece daha fazla rastlanması, ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin her yaş

dönemini olduğu gibi yaşlılık sürecini de etkilemesi, yaşlılık ve yaşlanma olgusunun yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Yaşlılıkta ortaya çıkan sağlık sorunları yaşlı bakımlarını gerekli kılarken bakım sorumluluğunun kimler tarafından üstlenileceği de önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bakım veren ve bakım alan açısından düşündüğümüzde hem yaşlı bireyler hem de yaşlı bireylerin yakınları önemli bir sorunun çözümüne ilişkin bir arayışa girmektedir.

Her ne kadar geleneksel aile bağları kısmen çözülsün de sosyo-kültürel değerler gerek kentte gerekse kırdan devam etmektedir. Bu bağlamda değişen toplumsal yapıya rağmen yaşlı ebeveynlerine bakım verme işi daha çok aile üyeleri tarafından özellikle kadınların sorumluluğu altında gerçekleşmektedir. Bakım verme işi gönüllülük üzerine temellenirken zaman zaman bakım veren kişilerin karşılaştığı problemler yaşlı bakımı konusunda uzman ve kurumsal bir destek alma gerekliliğini de karşımıza çıkarmaktadır. Çünkü yaşlıya bakan kişinin bakım konusunda profesyonel bir bilgisinin olmaması hem yaşlı hem de yaşlı yakını açısından kritik problemlerin temelini oluşturabilmektedir.

Yaşlının yaşamını sürdürdüğü ve bildiği bir ortamda kendini daha rahat hissetmesi, sahip olduğu sosyal çevre ile sosyal bağ ve ilişkilerini sürdürmesi, eğer bir hastalığı varsa aile üyelerinin nezaretinde ilgi ve yakınlığın gösterilmesi ile psikolojik ve fiziksel açıdan kendini güvende hissetmesi yaşlı açısından oldukça tatmin edici bir durumdur. Buna karşılık yaşlının yaşı ilerledikçe kendisine bakan kişiye daha uzun soluklu bağımlı hale gelmesi ve bu konuda karşıdaki bakıcıdan beklenen ilginin görülememesi de bir o kadar yıkıcı olabilir. Diğer taraftan yaşlıya bakan kişinin de bir sağlık probleminin olması, mesleki ve aile içi sorumluluklarının fazla olması hem yaşlı hem de ona bakan kişi açısından oldukça problematik durumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bu çalışma, informal/gayri resmi bakım emeği ve bu emeğin gerektirdiği iş yükünü taşıyan kadınların yaşadığı sorunları farklı yönleri ile bütüncül bir anlayış üzerinden anlamaya çalışmıştır. Bu çerçevede profesyonel olmayan bakım emeğinin zorlukları kadınların yaşam öyküleri üzerinden anlaşılmasına çalışılmıştır. Araştırma kapsamında görülmüştür ki, bakım işinin sürdürülebilir olmasında yaşlıya bakan kişinin fiziksel ve ruhsal açıdan sağlık durumunun iyi olması, ekonomik yeterliliğinin yaşlı bakım yükünü karşılayacak düzeyde olması, mekânsal koşulların yaşlı bakımı için elverişli olması önemli hususlardır. Çalışma esnasında her iki sınıftan kadınların yaşlı bakımında karşılaştıkları en temel problem, maddi imkânların sınırlı olması konusudur. Yaşlı bakımlarını kolaylaştıracak pratik ürünlerin maliyet açısından yüksek olması, sağlık hizmetlerine erişimin sosyal güvenceleri olmayan aileler için zorlayıcı olması, yeterli gıdaya erişemedikleri için yaşlıların iyi beslenememesi katılımcıların üzerinde durdukları en temel problemlerdir.

Bu çerçevede yapmış olduğumuz çalışmada hem ekonomik açıdan yaşanan zorluklar hem de iş yükünün fazla olması nedeniyle yaşlı bakan kadınlar içinde özellikle çalışmayan ve emekli olan katılımcılar büyük oranda “tükenmişlik sendromu yaşadıklarını”, “yaşamdan tat alamadıklarını”, “hayatın anlamsızlaştığını”, “giderek yalnızlaştıklarını”, “sürekli hastalıklarla iç içe oldukları için yaşama daha kötümser baktıklarını” dile getirirken duygusal olarak yıprandıklarını belirtmişlerdir.

Çalışma kapsamında kendilerini kısır bir döngünün içinde hissettiklerini belirten kadınlar yaşlı bakarken kendilerinin de psikolojik ve ruhsal olarak yaşlandığını dile getirmişlerdir. Bunun yanında kronik yorgunluk, sırt ve kol ağrıları, uykusuzluk sorunları yaşadığını dile getiren katılımcılara da rastlanmıştır. Yaşlı bakan kadınlardan bazıları kardeşlerinden (kız-erkek kardeş fark etmeksizin) ve yaşlının yakın akrabalık ilişkilerinden (teyze-dayı, halamca gibi) yardım alamadıklarını, yaşlı bakımının bir kişinin sorumluluğunda kalıp, bunun bir göreve dönüştüğünü belirterek fiziksel ve ruhsal bir baskıyı çok yoğun hissettiklerini de dile getirmişlerdir.

Yaşlı bakımında teknik donanım, bilgi ve deneyim önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda yaşlı bakımı uzmanlık isteyen bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Hastalığı ağır seyreden ve hastalığın daha komplike olduğu durumlarda, örneğin yaşlının tansiyonunun stabil tutulması, şeker düzeyinin dengelenmesi, kalp ritim sorunlarının kontrol altına alınması, kas-kemik sistemini zayıflatan hastalıklar vb. gibi konular informal düzeyde yaşlı bakımlarını aşan konulardır. Bu durumda hem yaşlı hem de yaşlı yakını hastane ve bakım merkezlerinden profesyonel hizmet almak istediklerini fakat ekonomik olarak bu hizmetin maliyetinin yüksek olduğunu dile getirmişlerdir.

Çalışma kapsamında yaşlı bakımını üstlenen kadınların bir kısmı baktıkları yaşlının maaşını alarak bakım masraflarını buradan karşıladıklarını dile getirmişlerdir. Alt ve orta sınıftan bir kısım katılımcı, yaşlı yakınının maaşını bankadan çekerek yaşlının ihtiyaçlarının bir bölümünü bu paradan karşıladıklarını, bir kısım katılımcı ise yaşlının aylık gelirinin bir bölümünü bankada bırakıp biriktirerek yaşlının vefatı durumunda cenaze masraflarını oradan karşılamayı düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Bu bağlamda çalışma kapsamında görüşme yaptığımız kadın katılımcılar evde yaşlı yakınlarına bakarken bakım işinin sürdürülebilir olması için bazı koşulların iyileştirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Onlara göre, ev işi ile bakım işinin birlikte sürdürülmesi kendi yaşam kalitelerini olumsuz yönde etkilediği için bunu yaşlı ebeveynlerine istemeden de olsa zaman zaman yansıttıklarını belirtmişlerdir. Kadınlar, bu konuda sosyal politikalarla sürdürülebilir bir destek beklemektedirler. Bu destekler, her iki sınıftan kadınlar tarafından çoğunlukla maddi yardım şeklinde ifade edilirken, ücretsiz yaşlı bakımı verecek profesyonel bir ekibin en azından ayda iki kere tahsis edilmesi şeklinde de olabileceğini bildirmişlerdir.

Sonuç olarak, çoğunlukla kadınlar tarafından yapılan yaşlı bakım işleri onların yaşamlarını fiziksel, ruhsal ve ekonomik olarak ağırlaştırmakta ve bunun bir göreve dönüşmesi cinsiyetçi yaklaşımların gölgesinde şekillenmektedir. Bu durum görünmeyen emeğin bir başka biçimini doğururken aynı zamanda kadın yoksulluğunun daha da derinleşmesine neden olmaktadır. Bu noktada kadın yoksulluğunun azaltılarak yaşlı bakan kadınlara maddi destek sağlanması ve uzun soluklu bakım veren kadınların duygusal açıdan stres yükünün azaltılabilmesi için önlemlerin alınması, sosyal yaşama karışabilmesi sağlanmalıdır. Böylelikle hem yaşlı bireylerin hem de yaşlıya bakım veren kadınların yaşam doyumu artırılabilir. Bu çerçevede yaşlı bakımı konusunda sağlık birimlerinden alınan hizmete yaşlıların kolay erişilebilirliğinin sağlanması, yerel yönetimlerin bakım ile ilgili profesyonel hizmetleri ihtiyacı olan aileler için hızlı ve rahat ulaşılabilir hale getirmesi yaşlı bakımı konusunda önemli bir sorunun bertaraf edilmesini de sağlayacaktır. Bakım veren kadınların sorumluluklarının sadece yaşlı olmadığını, diğer aile bireylerinin iş yükünü de üstlendiklerini düşündüğümüzde kadının görünmeyen emek statüsünde yer alan hizmetlerinin gerek toplum gerekse kurumsal birimler tarafından fark edilmesi ve bu konuda düzenlemelere gidilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede kadınların hem maddi, hem duygusal hem de sosyal olarak desteklenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar Savran, G. (2013). *Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin*, 3. Baskı, Kanat Kitap, İstanbul.
- Adak, N. (2003). "Yaşlıların Gayri Resmî Bakıcıları: Kadınlar", *Aile ve Toplum*, 5/2, 81-90.
- Aközer, A.R. (2011). *Türkiye’de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler*, (Yay. Haz: A.R. Kalaycı), 1. Baskı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Aldemir, Ç. (2016). *Kadının Görünmeyen Emeğinin Görünür Kılınması: Ev İçi Emeğin Ücretlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Osmangazi Üniversitesi.
- Arpacı, F. (2009). "Yaşlıya Bakan Kadınların Bakım Yüklerinin İncelenmesi", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1, 61-72.
- Aylaz, R., Bayram, N., Aslan, H., Yıldırım, H. (2018). "Kırılğan Gruba Evde Bakım Vericilerin Yaşam Memnuniyeti ve Yaşam Yükleri Arasındaki Bağntı ve İlişkili Etmenler", *Journal Smart*, 4/11, 503-513.
- Baran, A. G., Kalıncara, V., Aral, N., Akın, G., Baran, G., Özkan, Y. (2005). *Yaşlı ve Aile İlişkileri: Ankara Örneği*. 1. Baskı, T. C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri*, (Çev. Ed: M. Bütün, S. B. Demir), 3. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Doğanay, G., Güven, S. (2019). "Ailede Yaşlı Bakım Rolünü Üstlenen Kadınların Bakımına İlişkin Görüşleri: Giresun İli Örneği", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/21, 343-357.
- Ender, R. (2010). "Evde Yaşlı Bakımı İle İlgili Temel Kavramlar", *Evde Yaşlı Bakım Hizmetleri*, (Ed: A. Beki), İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Erol, S. I. (2016). "Küresel Bir Sorun Olarak Demografik Dönüşüm: Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Önlemler", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 37, 75-123.

- Ersoy, A. F., Arpacı, F. (2001). "Aile Ortamında Yaşlı Bakımında Gelin Yaşlı İlişkileri". *I. Ulusal Yaşlılık Kongresi*, Ankara 10-11 Ekim 2001, 354-364.
- İçli, G. (2016). "Sosyal Statü ve Rol Bağlamında Yaşlılık", *Yaşlılık Sosyolojisi*, (Ed: H. Ceylan), Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Kalınkara, V. (2016). "Nüfus Yaşlanması ve Toplumsal Boyutları", *Yaşlılık Sosyolojisi*, (Ed: H. Ceylan), Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Karahan, A., Güven, S. (2002). "Yaşlılıkta Evde Bakım", *Turkish Journal of Geriatrics*, 5/4, 155-159.
- Kırışik, H., Korkmaz Yaylagül, N. (2020). "Yaşlı Bakımında Kadın Emeği", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38, 17-41.
- Nazlı, A. (2016). "Yaşlı, Birey ve Toplum: Yaşlanmaya Sosyolojik Bakış", *Ege Tıp Dergisi*, 55 (Ek Sayı), 1-5.
- Nazlier Keser, E.N. (2020) "Yaşlı Bakım Uygulamalarındaki Etik Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme", *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 31/1, 303-333.
- Oğlak, S. (2017). "Yaşlı Bakımında Görünmeyen İşgücü: Aile Bakımı ve Ekonomik Değeri", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/2, 73-87.
- Oktik, N. (2021). "Yaşlılık Üzerine", *Yaşam Evrelerini Anlamak*, (Ed: B. Varışlı-N. Oktik), Pegem Akademi, Ankara.
- Özateş Gelmez, Ö.S. (2014). *Kadın Bakım Emeğinin Evde Bakım Uygulaması Üzerinden Değerlendirilmesi Bir Karma Yöntem Araştırması: Ankara Mamak Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Özateş Gelmez, Ö.S. (2016). "Duman Adamları' Yakalamak: Evde Bakım Uygulaması Kapsamında Bakım Veren Kadınların Zaman Yoksullukları", *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, 4, 109-122.
- Özkul, M., Kalaycı, I. (2018). "Enformel Bir İş ve İstihdam Alanı Olarak Yaşlı Bakıcılığı: Yaşlı Yakınları ile Bakıcı İlişkilerinde Yaşanan Sorunlar", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9/20, 1-27.
- Özmete, E. (2017). *Türkiye'de Kuşaklararası Dayanışmanın Değerlendirilmesi*, 1. Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Öztop, H., Şener, A., Güven, S. (2008). "Evde Bakımın Yaşlı ve Aile Açısından Olumlu ve Olumsuz Yönleri", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1, 39-49.
- Taşdelen, P., Ateş, M. (2012). "Evde Bakım Gerektiren Hastaların Bakım Gereksinimleri ile Bakım Verenlerin Yükünün Değerlendirilmesi", *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 9/3, 22-29.
- TAYA (2016). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması*, T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- TÜİK (2016). "Aile Yapısı Araştırması", Erişim Tarihi: 04.02.2022, Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Aile-Yapisi-Arastirmasi-2016-21869>.
- TÜİK (2020). "Doğum İstatistikleri". Erişim Tarihi: 18.01.2022, Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2020-37229>.
- TÜİK (2020). "İstatistiklerle Yaşlılar". Erişim Tarihi: 13.12.2021, Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-2020-37227>.
- TÜİK. "Zaman Kullanım Araştırması 2014-2015", Erişim Tarihi: 15.03.2022, Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Zaman-Kullanim-Arastirmasi-2014-2015-18627>.
- Türkiye'de Yaşlılık Tahayyülleri ve Pratikleri Araştırması (2019). Erişim Tarihi: 15.03.2022, Erişim Adresi: <https://yada.org.tr/yayinlar/turkiyede-yaslilik-tahayyulleri-ve-pratikleri-arastirmasi>.
- Yağar, F. (2022). "Türkiye'de Evde Bakım Hizmetlerine İlişkin Hasta Beklentilerinin Doküman Analizi ile İncelenmesi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 48, 203-2014.
- Zorlu, T. (2017). "Yaşlılar için Konutta İç Mekân Tasarımı ve Ergonomi", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 10/2, 40-53.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).